

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Hodnocení upřímnosti a věrohodnosti v procesu výchovy a resocializace
člověka ve výkonu trestu odnětí svobody**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Antonín Olejníček

Vypracoval:
Luděk Šubrt

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Hodnocení upřímnosti a věrohodnosti v procesu výchovy a resocializace člověka ve výkonu trestu odnětí svobody“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Nymburk 20.4. 2009

.....

Luděk Šubrt

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Antonínu Olejníčkovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své přítelkyni za velkou morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si velmi vážím.

Luděk Šubrt

OBSAH

Úvod	2
1. Hodnocení upřímnosti a její znaky v chování a komunikaci odsouzených	4
1.1. Důvěra a upřímnost	4
1.1.1. Důvěryhodnost, její prvky a sebedůvěra	5
1.2. Vězeňský kód, argot a druhý život ve věznicích	7
1.3. Poruchy chování, poruchy osobnosti, anomální chování	14
1.4. Dílčí závěr	17
2. Věrohodnost	19
2.1. Psychologie výpovědi, rozhovoru, specifikace a kritéria posuzování věrohodnosti	19
2.2. Činnost znalců a jejich posudek	22
2.3. Věrohodnost dětí a mladistvích	24
2.4. Dílčí závěr	26
3. Proces výchovy a socializace v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody	28
3.1. Specifikace délky výkonu trestu a jeho účinek	30
3.2. Programy zacházení	34
3.3. Dílčí závěr	36
4. Získání znaků věrohodnosti a upřímnosti u vězeňské komunity	38
Závěr	46
Resumé	48
Anotace	49
Seznam použité literatury	50

Úvod

Každý člověk má určitou představu o optimálním způsobu svého života. Ne všichni však mají vytvořeny takové životní podmínky a disponují nadáním, aby své představy realizovali. V dnešní rychle se měnící době, je pro mnohé z nás čím dál těžší přizpůsobit se současnému životnímu trendu. Především v procesu výchovy a vzdělávání by měly být každému vytvořeny takové podmínky, aby byl schopen zařadit se a podílet na chodu společnosti. Pokud je však proces socializace jedince narušen některými patologickými vlivy, je více než pravděpodobné, že společnost bude nucena dříve či později řešit určité problémy takovýchto jedinců vyplývající z důvodu jejich nezařazení do společnosti. Ať už se jedná o nepřizpůsobivé občany, kteří parazitují na úkor státu a žijí ze sociálních dávek nebo o jedince dostávající se do střetu se zákonem a následně žijící v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody.

Proces výchovy a socializace člověka v podmínkách výkonu trestu je velmi specifický a neustále se vyvíjí. V posledních dvaceti letech došlo k postupné humanizaci vězeňství a vytvoření takových podmínek výkonu trestu odnětí svobody, které odpovídají současným evropským standardům. Tato problematika mě zaujala zejména z důvodu poznání společenských hodnot a norem, které vyznávají skupiny a komunity ve vězeňském prostředí. Dále pak z důvodu bližšího poznání výchovného působení zaměstnanců vězeňství vedoucího k resocializaci odsouzených a poznání postojů odsouzených k této skutečnosti.

Problematika důvěry, chování kriminální subkultury, skupinových hodnot a norem osob ve výkonu trestu a poruch jejich chování je uvedena v první kapitole. Důvěra a obecné prvky důvěryhodnosti jsou zde uvedeny z důvodu následujícího možného porovnání s hodnotami, normami a zákonitostmi uplatňovanými osobami žijícími po určitou dobu ve vězeňském prostředí. Skutečnost, jak jsou tyto zákonitosti osobami ve výkonu trestu odnětí svobody přijímány, bezprostředně následuje a přibližuje tak více vězeňské prostředí.

Kapitola druhá je zaměřena na oblast věrohodnosti se kterou se setkáváme jak v životě občanském, tak v situacích regulovaných právem trestním. Součástí této problematiky je zejména oblast psychologie výpovědi důležitá pro odlišení pravdivých a nepravdivých informací v případě deliktního jednání osob a rovněž činnost znalců a jejich posudků, které jsou v některých případech nezbytným podkladem pro soudní jednání. Do této kapitoly je rovněž zahrnuta věrohodnost výpovědi dětí a výsledku nezletilých z důvodu porovnání jejich věrohodnosti s dospělými osobami.

Kapitola třetí se zabývá samotným výkonem trestu odnětí svobody, jehož hlavním účelem je ochrana společnosti před nebezpečnými pachateli trestných činů a zabránění v pokračování trestné činnosti těchto pachatelů, kdy jeho účel je spatřován především v jeho neodvratitelnosti a v rychlosti soudního řízení, které tomuto předchází. Tuto strategii se zatím bohužel nedaří vždy uplatňovat. Následující resocializace odsouzených a výchovný proces v podmínkách výkonu trestu se po té ve většině případů mívá účinkem. Na otázku, jaký adekvátní trest udělit za spáchaný trestný čin a jakou formou ho následně realizovat, zřejmě neexistuje odpověď nad kterou by panovala všeobecná shoda.

Na základě studia odborné literatury, kdy zde získané poznatky jsou uvedené v teoretické části, je cílem části praktické získat znaky upřímnosti a věrohodnosti u vězněných osob. Praktická část je zpracována formou empirické stati s využitím sociologického šetření použitím dotazníku, kdy tato forma se jevila pro cíl bakalářské práce nejvhodnější.

Úzký vztah tématu práce a sociální pedagogiky je možno spatřit v poznávání každodenního života jedince, analýzy jeho životní situace a napomáhání optimálního rozvoje jeho osobnosti. Práce je zaměřena na proces socializace a výchovy v podmínkách výkonu trestu, organizaci a specifika života vězeňské subkultury, kdy cílem výchovného působení je reintegrace odsouzených do společnosti. Společný cíl lze najít rovněž u sociální pedagogiky, která se zaměřuje na vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti. Její činnost je zaměřena mimo jiného na výchovně vzdělávací práci s marginálními skupinami, kam lze osoby ve výkonu trestu (ohrožené ve svém vývoji) rovněž zařadit.

Cílem bakalářské práce je bližší poznání procesu resocializace a chování jedinců v podmínkách výkonu trestu ve Věznici Jiřice, zejména pak srovnání znaků jejich upřímnosti a věrohodnosti. Rovněž rozvoj sociální pedagogiky z hlediska poznávání konfliktních skupin a komunit ve vězeňském prostředí je jedním z cílů práce. Téma bakalářské práce také úzce souvisí s problematikou sociální pedagogiky v oblasti práva, kdy do této oblasti jejího působení patří např. sociální soudní pomoc uvězněným, podezřelým z trestného činu a propuštěným z výkonu trestu.

Základním zdrojem informací je odborná literatura zaměřená na oblast forenzní psychologie, soudní psychiatrie, forenzní pedopsychiatrie, výslechové praxe, penologie, socializace osobnosti a důvěry. Z uvedených zdrojů je čerpáno z důvodu jejich obsahového zaměření, které nejvíce odpovídá tématu bakalářské práce.

1. Hodnocení upřímnosti, věrohodnosti a jejich znaky v chování a komunikaci odsouzených

Ctnosti upřímnost a důvěryhodnost tvoří tradiční morální normu, která vyžaduje od lidí být pravdivý a upřímný, představuje zdvořilé chování. Pouze když je člověk upřímný či čestný zevnitř, může být dobrý ke svým rodičům a přátelům, a pouze tehdy může být celá společnost v harmonii. Proto je upřímnost a důvěryhodnost základem jednotlivce a rovněž základnou pro přežití celého národa. Pouze lidé s upřímností a důvěrou dokážou být dostatečně moudří a jasně uvažující, aby se rozhodli následovat to, co je dobré.¹

„Existuje jedna věc, společná všem jedincům, vztahům, týmům, rodinám, organizacím, národům, ekonomikám, a civilizacím na celém světě, bez níž se i ta nejmocnější vláda, nejvlivnější vedení, největší přátelství, nejpevnější charakter, nejhlubší láska ocitnou v troskách. Pokud ji ale rozvíjíme a posilujeme, představuje potenciál úspěchu a prosperity, jaký nemá sobě rovna. **Tou věcí je důvěra.**“² (zvýraznil – L.Š.)

Co je to důvěra ? „ Když máte pocit, že Vám lidé důvěřují, víte, o čem je řeč. Důvěřovat znamená nepochybovat, věřit. Opakem důvěry je nedůvěra – tj. pochyby a podezřívavost. Naše současná globalizovaná společnost čelí krizi důvěry, nízká důvěra panuje všude. Krize důvěry je nepopíratelnou skutečností, její důsledky pocítujeme na všech úrovních : společenské, institucionální, organizační, vztahové i osobní.“³

1.1. Důvěra a upřímnost

Nic nedokáže změnit všechno tak rychle jako důvěra. Nic člověka nenaplňuje tak jako vztahy prodchnuté důvěrou. Nic není tak inspirující jako nabídka důvěry. Nic není tak ziskové jako ekonomika důvěry. Nic nepřináší větší vliv než pověst důvěryhodného člověka. Důvěra je skutečně jedinou věcí, která změní vše. Nikdy přitom nebylo tak důležité vytvářet, obnovovat a šířit důvěru na všech úrovních tak, jak je tomu v dnešní globální společnosti.⁴

Ve sféře osobního i profesního života dokáže důvěra výrazně změnit po všech stránkách život člověka. Pocit důvěry v obou těchto sférách je faktorem, který dokáže člověka

¹ <http://www.clearwisdom.net/emh/articles/2006/6/9/74277p.html>

² (Cowey, S.M.R., 2008, s. 19)

³ (tamtéž, s. 28)

⁴ (tamtéž, s. 44)

motivovat. Důvěra je jednou z neúčinnějších forem motivace a inspirace, je to nejefektivnější forma kontaktů a práce s druhými lidmi, nejefektivnější způsob dosahování výsledků.

Většina lidí uvažuje o důvěře jako o něčem co se týká charakteru – vlastností, jako jsou spořádanost, upřímnost, morálka, integrita. Charakter je podstatným základem důvěry, avšak důvěra nevyvěrá pouze z charakteru. Důvěra je věcí dvou funkcí : **charakteru a kompetentnosti**. Charakter zahrnuje takové věci, jako jsou integrita, motivy, úmysly ve vztahu k druhým lidem. Kompetentnost pak zahrnuje způsobilost, schopnosti a dovednosti, výsledky, vše, čeho člověk v životě dosáhl. Jak charakter, tak kompetentnost jsou z hlediska důvěry životně důležité. Charakter je trvalou konstantou za všech okolností - bez charakteru není důvěry. Naproti tomu má kompetentnost situační povahu – odvíjí se od toho, co vyžadují okolnosti.¹

V dnešním světě se lidé bojí mluvit pravdu, pravdomluvné a čestné jednání jaksi nepatří v dnešní společnosti mezi ctnosti. Proč ? Protože lidé mají strach, jsou zastrašováni těmi, kteří si chtějí udržet moc nad druhými. V naší společnosti jsou mocenskými strukturami odměňováni ti, kteří lžou a naopak trestáni ti, kteří mluví pravdu. Je zřejmé, že je velmi jednoduché odpovědět na otázku. Proč lidé stále lžou ? Chce se nyní říci, buďme všichni upřímní a svět se změní. Takovéto myšlenky se však někteří obávají. Jsou to většinou jedinci, kteří mají moc a obzvláště moc nad ostatními. Lidé, kteří jsou ochotni sdílet moc s ostatními, se však takovéto myšlenky neobávají. Námitky mají jen jedinci, kteří si chtějí moc nad ostatními udržet. Ti jsou však v menšině. „Nikdo už o ničem neřekne pravdu. Alespoň ne o ničem důležitém. Každý lže každému a všichni to vědí.“²

1.1.1. Důvěryhodnost, její prvky a sebedůvěra

Sebedůvěra se týká důvěry v sebe sama - ve schopnosti vytyčit si a dosáhnout stanovených cílů, dodržovat závazky, jednat v souladu s tím co říkáme a také ve schopnosti vzbudit důvěru druhých lidí. Týká se formování takové integrity, úmyslů, způsobilosti a výsledků, které nás činí věrohodnými, a to jak ve vlastních očích, tak i v očích druhých lidí. V životě člověka mnohé závisí na tom, zda je možné mu věřit (je věrohodný) – nebo ne. Pověst bezúhonného, morálně jednajícího člověka je u každé osoby velkou devízou.³

¹ (Cowey, S.M.R., 2008, s 44-48)

² (Walsech, N.D. a Blanton, B., 2004, s. 4-10)

³ (Cowey, S.M.R., 2008, s. 64)

Důvěryhodnost člověka zahrnuje čtyři základní prvky (základní kameny), které činí člověka takovým, jemuž je možné věřit – je věrohodným v očích sebe samých i druhých lidí. Tytéž základní prvky slouží, například u soudu, k prokázání nebo popření důvěryhodnosti svědka. První dva z těchto prvků (integrita, úmysly) se týkají charakteru, další dva (způsobilost, výsledky) se pojí s kompetentností.¹

Integrita - týká se všeho, co přijde většině lidí na mysl, když uvažují o důvěře. I když pro mnoho lidí je projevem „integrity“ zpravidla „čestné“ jednání, integrita je mnohem širší pojem znamenající, že naše myšlenky, slova a činy se nerozcházejí, že máme odvalu jednat v souladu se svými hodnotami a přesvědčením.² Naše řeč či projev musí být založena na upřímnosti a důvěryhodnosti. Zde upřímnost a důvěryhodnost znamenají, že naše slova jsou založena na skutečnosti a následována činy. To, co říkáme, musí odpovídat tomu, co si myslíme. Nemůžeme říkat jednu věc, zatímco si myslíme něco jiného. Nikdo nemůže být považován za důvěryhodného pokud lze prokázat, že integritu postrádá.³

Úmysly - týkají se všeho, co souvisí s úmysly. Důvěra se vytváří a upevňuje tam, kde jsou motivy jednání člověka jasné, čestné, když se upřímně zajímá a dbá nejen o sebe, ale také o ostatní lidi. Člověk by měl s ostatními zacházet s upřímností a neměl by ostatní podvádět, protože podvádění ostatních je podvádění sama sebe.⁴

Způsobilost - týká se všeho, co souvisí s našimi vlohami, dispozicemi, dovednostmi, znalostmi a stylem jednání. Způsobilí lidé jsou důvěryhodní. Vzbuzují důvěru. Pokud není člověk způsobilý z hlediska nároků kladeného na něho v současnosti, není v současné ekonomice znalostních pracovníků ani důvěryhodný. Aby v dnešním světě člověk zůstal věrohodným, musí neustále pracovat na své způsobilosti.⁵

Výsledky - tento prvek se týká toho, co souvisí s tím čeho jsme dosáhli, jaký výkon podáváme. Jestliže dosahujeme výsledků, toho co je skutečně zapotřebí, setká se to skladným ohlasem. Pokud očekávaných výsledků nedosahujeme naše důvěryhodnost klesá.⁶

¹ (Covey, S.M.R., 2008, s. 74)

² (l.c.)

³ (Covey, S.M.R., 2008, s. 82)

⁴ (c.d., s. 97- 100)

⁵ (c.d., s. 112)

⁶ (c.d., s. 133-136)

1.2. Vězeňský kód, argot a druhý život ve věznicích

„Co pociťuje člověk ocitající se, ať již poprvé nebo opakovaně ve vězení ? Především nervozitu, napětí a stres. Zejména pro nováčka jsou první hodiny a dny naplněny obrovskou nejistotou a úzkostí. „Jaké to bude ? Je to tak zlé, jak se říká ? Jak bych se měl chovat ? Toto je jen několik z mnoha otázek, které nově příchozí napadají. Nový vězeň je znepokojený jako uprchlík vydávající se na cestu do země, jejíž jazyk je nepochopitelný, zvyky podivné a jejíž zákony nezná. Na rozdíl od přistěhovalce však vězeň nemá možnost volby kde a s kým bude žít. To je důležitý faktor, který odlišuje společenství vězňů od ostatních společenských seskupení.“¹

Vězeňské kolektivy nelze srovnávat s kolektivy v běžné populaci. Ve vězeňských kolektivech existuje značně odlišný systém kriminální subkultury. „... uvnitř vězňenské kriminální subkultury panují vzájemné vztahy a existují hodnoty a normy totožné s běžnou nekriminální populací... Často poukazují pak na skutečnosti a jevy (*Ti, kteří monitorují vězeňství zvnějšku – L.Š.*), které sebou vězeňství nese proto, že vězenstvím je. (...) Jsou však vztahy a jevy, které ve vězeňské populaci panují a které jsou ve větším či menším rozporu či dokonce protikladu s obecně vyznávanými hodnotami a normami společnosti.“²

„Vězení jsou určitá společenství. Skupina vězňů zde po jistou dobu žije, a proto si musí mezi sebou vytvořit určitou síť vztahů, určitá pravidla chování, které ovšem nemají nic společného s vězeňskými předpisy. Z toho důvodu se někdy o vězení mluví jako o „**vysoké škole zločinu**.“³ (*zvýraznil L.Š.*)

Snahou pracovníků ve vězeňství je působit na odsouzené tak, aby u nich došlo k resocializaci a reintegraci zpět do společnosti. To znamená zejména, zbavit je chování a návyků, které jsou pro společnost nepřijatelné a naopak je naučit návykům a chování umožňujícím jim bezproblémový život. Problémem však je, že v důsledku zvýšeného výskytu osob s různými psychickými vlastnostmi ve vězení vznikají specifické sociální skupiny, které na ostatní vytvářejí desocializační tlak. Vězeň tak často balancuje mezi vězeňskými normami a normami stanovenými právními předpisy.⁴

¹ (Hála, J. a Soudková, P., 2002, s. 17)

² (Sochůrek, J., 2007/c, s. 19)

³ (Urbanová, M., 2008, s. 136)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 15)

Ve věznicích se vyskytují i jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů odsouzených a jejich odklonu od kriminální kariéry. Pobyt odsouzených ve věznicích sebou nese i některé negativní jevy a rizika kterými jsou zejména¹ :

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů samotných (proces prizonizace)
- vězení, jako donucovací prostředek má negativní vliv na odsouzeného - posiluje otrlost, lhostejnost, podlézavost
- zpřetrhání sociálních vztahů nejen užitečných, ale hlavně sociálně užitečných (rozbití rodiny)
- sociální stigmatizace (nálepka pobytu ve vězení) jako překážka jeho resocializace a zejména reintegrace do společnosti
- narušení volných vlastností odsouzených, sebeovládání, samostatnost, ukázněnost, namísto toho nastupuje výchova k nesamostatnosti, heteronomní morálka.

Podmínky výkonu trestu odnětí svobody považují mnozí penelogové, penitenciární psychologové a penitenciární pedagogové za desocializační nikoli resocializační.²

Vězeňská subkultura se různí od věznice k věznici. „...odráží odchylky v osobnostech vězňů, styl vedení věznice a vlivy okolního bližšího i vzdálenějšího světa. Na to, jak se vlastně vězeňská subkultura vyvíjí, odkud se berou její normy a jak se integrují do vězeňského kódu, neexistuje jednotný názor. (...) Vězeňská subkultura vyrůstá jako odpověď na „bolesti uvěznění“. Ty jsou nevyhnutelné a jedinou cestou, jak jejich působení zmírnit, je plně se zařadit do soudržné vězeňské společnosti.“³

Zvýšený výskyt osob s různými psychickými problémy ve vězeních vytváří základ pro vznik specifických sociálních skupin, které mají řadu zvláštností. Vyznačují se zejména vyznáváním hodnotového systému značně odlišného či změněného od systému hodnot a norem, tak jak jej chápe společnost. *Pochopení tohoto systému a následná adaptace na život vězeňské subkultury je pro naprostou většinu odsouzených základem úspěšného „přežití“ „tradičního výkonu trestu odnětí svobody.“*⁴

Mnozí vězni, zejména recidivisté pro které je vězení domovem, zavádějí ve vězení svá vlastní pravidla. Cílem při dodržování těchto pravidel je především u zkušených recidivistů mít tzv. klid. Adaptací na vysoce organizovaný život ve vězení, jehož znaky je obzvláště

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 6)

² (Sochůrek, J., 2007/c, s. 6)

³ (Hála, J. a Soudková, P., 2002, s. 19)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/b, s. 10)

povrchní, předstíraná poslušnost a slušnost, se u části vězňů vytváří syndrom tzv. „**dobrého vězně**“, který se vyznačuje dobrým přizpůsobováním a chováním podle požadavků a očekávání vězeňského personálu. Výsledkem adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení je *institucionalizace, kdy u vězňů dochází* k přizpůsobení se časovému rozvrhu dne, dodržování nařízeného způsobu vystupování a chování vůči personálu, dodržování pořádku apod.¹

Pokud se vězeň vzpírá adaptaci na vězeňský život, stává se problémovým. A to jak u spoluvězňů, tak u personálu. Tento syndrom tzv. „**problémového vězně**“ je typický především pro vězně, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé. Následkem toho, že se odmítají podřídit desocializačním tlakům přísných pravidel vězeňské subkultury, jsou tito vězni postihováni a to jak ze strany odsouzených, tak ze strany zaměstnanců. Protože tito vězni dělají problémy, je na ně uvnitř skupiny vězňů vyvíjen nátlak psychický a nikoli zřídka i fyzický. Tlak, který je takto na vězně vyvolán, jej často přivede až k prokazatelnému porušení vnitřních řádů věznic a vězeň se dostává do střetu s personálem. Zaměstnanci vězeňské služby jsou následně nuceni tato porušení eliminovat, zejména z důvodů nastolení pořádku a toho, aby se jim tato situace záhy nevymkla z rukou. Dobrovolná kázeň je totiž pro většinu vězňů téměř cizí a určité normy jsou schopni akceptovat jen pod silnějším tlakem, než který existuje v běžné populaci na svobodě. Pokud tedy odsouzení chtějí úspěšně výkon trestu odněti svobody „přežít“, jsou v podstatě nuceni se pravidlům vězeňské subkultury přizpůsobit.²

Pro adaptaci na podmínky vězení a život v něm se vžil termín prizonizace (vězení domovem), což znamená adaptaci na podmínky života ve vězení a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do normální společnosti.

Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska přežití výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení.³

Všichni odsouzení až na výjimky podlehnou již zmíněné institucionalizaci, která je výsledkem adaptace na přísně organizovaný život ve vězení a je rovněž jednou ze složek prizonizace. Jejím typickým znakem je povrchní, předstíraná poslušnost a slušnost. Oslabuje se schopnost adaptace na život na svobodě a naopak se upevňuje akceptace vězeňského

¹ (Sochůrek, J., 2007/b, s.11)

² (Sochůrek, J., 2007/c, s. 11-12)

³ (tamtéž, s. 10)

způsobu života. Avšak u části vězňů, především odsouzeným ke krátkodobým trestům odnětí svobody, negativní forma adaptace nenastane nebo se fatálně nerozvine a člověk se po propuštění bez problémů zařazuje zpět do obecné populace.

Vězeň některé hodnoty, normy, názory a postoje, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených zprvu jakoby neochotně akceptuje, později však může dojít k identifikaci a ztotožnění se s nimi. „Proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter“ se nazývá **ideologizace**. Jejím typickým vnějším znakem je obzvláště přijímání argotu nebo tetováž, zejména na stále odkrytých částech těla. V porovnání s institucionalizací dochází však k těmto formám u relativně menšího počtu vězňů. V případech kdy u vězňů dochází ke ztotožnění s formami a hodnotami vězeňské subkultury, jde v podstatě o nežádoucí formu pravého **konformismu**. Většinou jde o tzv. „solidární konformitu“, jiní se od těchto hodnot a norem distancují nebo je porušují. Svoji roli zde sehrává především délka trestu, pracovní zařazení, charakter konkrétní věznice apod. V některých případech se pak vězni chovají tak, jak by se za normálních okolností (život mimo vězení) nechovali (homosexuální styky, intriky, násilnosti na slabších apod.) Řada recidivistů se od těchto projevů tzv. „druhého života“ distancuje a dávají najevo svoji vězeňskou „pseudočest“.¹

Obdobně jako v jiných společnostech či skupinách, existují i ve vězeňském světě určité příznačné normy a hodnoty. Ty vystupují uvnitř vězeňského sociálního systému a napomáhají vytvářet jakousi image modelového vězně. Souhrn těchto „pravidel chování“ bývá označován jako vězeňský kód. „Vězeň, který se rozhodne jej přijmout a následovat, může od spoluvězňů očekávat jistý stupeň respektu. Naproti tomu vězeň, který ho porušuje, může být vypovězen až na samé dno vězeňské sociální struktury, případně může být ostatními vězni vykořisťován.“²

„Důvody, které vedou jednotlivé členy k respektování norem a tím ke konformnímu chování jsou rozmanité. Důležitou roli hrají sankce za nekonformní chování a odměny za chování konformní. **Konformismus** spočívá v podrobení se nátlaku skupiny. Projevuje se v situacích, kdy dochází ke konfliktu tj. rozporu mezi vlastním myšlením, hodnocením, konáním jedince a skupinovým nátlakem orientující jej jiným směrem.“³

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 13)

² (Hála, J. a Soudková, P., 2002, s. 18)

³ (Čírtková, L., 1996, s. 163-169)

„Nedodržování skupinových norem je skupinou negativně sankcionováno a jedinec je skupinou odmítán a odsouzen žít na jejím okraji...“¹ Fungování formálních i neformálních skupin je určováno, kromě jiného, určitými charakteristikami skupiny. „K jedné z nejdůležitějších patří **kohezivita skupiny**, tj. její vnitřní soudržnost, jednotnost, týkající se především záležitostí skupiny. Po členech skupiny je vyžadován vysoký stupeň konformity s hodnotami a normami skupiny. Konformní jedinci jsou vysoce kohezivní skupinou odměňováni, již tím, že skupina o ně projevuje zájem a pečuje o ně.“²

Skupinový konformismus nutí vězně akceptovat a hlavně prezentovat hodnoty a normy, typické pro kriminální subkulturu. Hodnotový systém značné části vězněné kriminální subkultury je odlišný či změněný od systému hodnot a norem tak, jak jej chápe naše společnost.³

„ .. v jednotlivých skupinách a podskupinách fungují určité specifické normy, hodnoty a přesvědčení, vytvořené a platné jen v nich a nikde jinde.“⁴

Za určující hledisko hodnotové orientace v penitenciární prostředí je považována **sociální role a sociální status**, který vězeň uvnitř vězeňské subkultury zaujímá. „ ...status vychází ze skutečnosti, nakolik je jedinec oblíben, neformálně respektován a uznáván ostatními.“⁵ Uvnitř vězeňských kolektivů jsou přítomny i zvláštní systémy pseudohodnot a norem, které sociální status vězně uvnitř vězněné kriminální subkultury zvyšují, i když za obdivem a respektem některých vězňů k těmto tzv. „silným jedincům“ se skrývá strach.⁶

Obvykle pozitivně bývají u vězňů hodnoceny tyto aspekty⁷ :

- závažnost spáchaného trestného činu
- vězeňská demografická osobní historie vězně
- doba strávená celkově ve výkonu trestu i délka pobytu v konkrétní věznici
- participace na formách organizovaného zločinu
- solventnost vězně

Vězni, kteří se od „vězeňské normy“ odlišují musí svojí pozici hájit, mnozí toho však nejsou schopni. To že nemůžou dosáhnout určitého sociálního statusu obzvláště z důvodu výše

¹ (Nakonečný, M., 2003, s. 369)

² (Nakonečný, M., 2003, s. 371)

³ (Sochůrek, J., 2007/b, s. 52)

⁴ (Helus, Z., 1973, s. 37)

⁵ (Čírtková, L. a Červinka F., 1994)

⁶ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 19)

⁷ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 15-19)

uvedených aspektů, nahrazují někteří přejímáním pseudohodnot vězeňské subkultury. Zejména jde o přejímání argotu, prezentování jejich zločineckých úspěchů a vytváření „reality vleže“ což znamená, že si vytvářejí virtuální realitu budoucího života. Většina vězňů však volí způsoby chování takové, aby se neodlišovaly od ostatních. Prizonizace, především ve složce ideologizace, významně ovlivňuje jakékoliv snahy o výchovné působení na vězně. Indikátorem hloubky prizonizace je konkrétní chování jedince ve vězení, jelikož prostředí vězení se výrazně odlišuje od běžného života mimo vězení. Zejména nositelé prizonizace, což jsou převážně recidivisté, znamenají pro kriminálně nenarušené spoluvězně velkou psychickou zátěž, zatímco z hlediska personálu je jejich chování v rámci vnějších projevů téměř bezporuchové a nekonfliktní. Nositelem prizonizace, který negativně působí na nové spoluvězně, však může být i prvotrestaný vězeň u něhož proběhla zdárně prizonizace. Stává se, že prvovězněný pachatel dosáhne po několika týdnech takového stupně prizonizace, jakého jiný vězeň nedosáhl ani po několika letech strávených ve výkonu trestu odnětí svobody. „... existují nikoliv malé skupiny vězňů, kteří jsou **resistentní vůči výchovnému zacházení.**“¹

Dvěmi základními pravidly vězeňského kódu jsou „starej se o sebe“ a „nebonzuj“. Soubor zásad, obsahuje mimo jiné² :

- Nebuď v rozporu s vězeňskými zájmy, tedy „nedonášej“, nebuď vlezlý, neočerňuj kamarády.
- Nezasahuj do sporu spoluvězňů, „neztrácej hlavu“, „buď v klidu“ a „starej se o sebe“.
- Nevyužívej ostatní vězně, dodržuj slovo, nekrádej kamarády, plat' dluhy apod.
- Vydrž to, buď pevný, nepodlézej, buď chlap.
- Neprojevuj respekt vězňům ani světu, který představují, oni jsou ti špatní, vězňové ti správní.

„Kodex vězně“ vycházející nejen z odlišné analýzy hodnot a norem, ale i sociální a specifické role ve vězení³ :

- Neplet' se do věcí jiných vězňů!
- Nebuď moc zvědavý!
- Nepouštěj si pusy na špacír
- Hleď si svého!
- Nebonzuj!

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 15-19)

² (Hála, J. a Soudková, P., 2002, s. 18)

³ (Sochůrek, J., 2007/b, s. 53)

Seznámení se s těmito pravidly stojí na počátku prizonizace. Proti vzniku jednotného vězeňského kódu působí v současnosti velká rozrůzněnost příchozích. Rozdíly etnické, kulturní a subkulturní vytvářejí i odlišné vězeňské kódy pro jednotlivé podskupiny vězeňské populace, byť umístěné „pod jednou střechou.“

Zvláštní mluva společenské spodiny, bývá nazývána argotem. Argot stejně tak jako slang oplývá velkou synonymičností, expresívností a uplatněním jazykové hry. Většina autorů se shoduje v tom, že jím rozumíme řeč, která původně náležela žebrákům, zlodějům a cikánům, tedy uzavřeným, ze společnosti vyřazeným skupinám lidí. Naproti tomu někteří autoři chápou argot spíše jako druh profesionálního slangu, neboť v době jeho utváření byly zlodějství a podobné asociální činnosti vnímány jako profese, byť společností odmítané. Argot je, cituji : „...výrazivo, které je používáno jistou vrstvou společnosti při jednání vymykajícím se obvyklým společenským (někdy i právním) normám, vyznačuje se záměrnou nebo nezáměrnou trvalou nebo dočasnou utajeností a komunikativní ohraničeností převážně na sféru aktivních uživatelů, slouží k vyjádření sounáležitosti příslušníků vrstvy.“¹

Specifická vězeňská mluva, akcentuje dnes do značné míry zastrašující účinek na méně otrlé vězně. Tím je povýšena na psychologickou zbraň. Používání argotu nemá své zákonitosti. Lze slyšet vězně, kteří prožili ve vězení půl života, mluvit nápadně spisovně a naopak prvotrestané, snažící se o tu nejhrubší hantýrku. Jde zejména o jejich snahu splynout s prostředím a využít této mluvy jako pohružky typu „ se mnou se není radno zahrávat.“²

Ve všech vězeňských zařízeních je přítomen „Druhý život“ a umožňuje jej především hromadné ubytování vězňů. Je důsledkem deprivace, vznikající ze života v instituci tak přísně organizačně svázané, jakou je věznice. Je záležitostí především nočních hodin či neviditelných struktur vztahů mezi vězni. Jeho podstatou je sociálně deviantní systém hodnot a norem, které jsou v rozporu s platnými normami věznice a které zároveň odporují výchovné a kolektivní funkci trestu. Jednou z velmi rozšířených forem druhého života jsou tzv. „kolchozy“. Kolchoz je zpravidla seskupení 2 – 4 solventních vězňů neboli silných jedinců (králů, kingů, valdičáků apod.), kteří disponují penězi a značným vlivem. Jejich cílem je ovládat kolektiv vězňů, příp. ubytovnu nebo celou věznici. Kolchozy vznikají jako následek deprivace z absence zboží, které je v běžném životě považováno za samozřejmé. Jde především o oděvní součástky, různé druhy potravin, zprostředkování vynášení či předávání zpráv a v neposlední řadě zejména opatření mobilního telefonu, případně jen možnosti

¹ (Hála, J. a Soudková, P., 2002, s. 9-10)

² (tamtéž, s. 28)

si z něho zavolat. Významným artiklem je také obchod s léky, které lze zneužívat jako drogy. Další z forem „druhého života“ je organizování hazardních her za platidla či úsluhy apod. Jejich negativní dopady ve vězeních jsou nepřímé, jde při nich především o obírání řady vězňů o peníze, jídlo apod.¹

1.3. Poruchy chování, poruchy osobnosti, anomální chování

„Ve výkonu trestu můžeme z psychologického hlediska najít lidi od normy až po ty, kteří trpí závažnými poruchami chování, poruchami osobnosti, sexuálními deviacemi, mají snížený intelekt nebo jiné různé problémy ...“² Odsouzení se závažnými poruchami chování tvoří početnou a velmi problémovou skupinu odsouzených. Pro výkon trestu by měli být umístěni na oddělení se závažnými poruchami chování. Velkým problémem vězeňství však je, že většina těchto osob je umístěna ve standardních podmínkách výkonu trestu. Skupinu odsouzených se závažnými poruchami chování můžeme rozdělit na³:

- agresivní a nepřizpůsobivé vězně
- apatické a rezignující vězně
- s opozičním, negativistickým a resistenčním chováním
- kverulanty, sudiče a fanatiky
- unikající z reality

Mnohé formy chování odsouzených lze označit jako anomální. Anomálního chování lze rozdělit na⁴:

- anomální chování připomínající duševní poruchu (nemoc)
- anomální chování při krizi z uvěznění a jiných osobních krizích. Jde o poruchy chování jako reakce na uvěznění – strach z budoucna, zmatečnost, lítostivost, neklid. Podobně je tomu při krizi pramenící z rodinné situace (rozvod, opuštění družkou, úmrtí blízkého člověka apod.)
- anomální chování účelového a protestního charakteru (pokusy o sebevraždu, různé formy sebepoškozování, odmítání stravy jako specifická forma poškozování a jiné účelové reakce
- šikanování, násilná jednání, trestné činy

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 17)

² (Sochůrek, J., 2007/b, s. 47)

³ (tamtéž, s. 49)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 7-8)

- jiné agrese – např. rozbíjení zařízení cel atd.
- selhání, které má často podobu nekázně, odmítání plnění povinností, vzdoru nebo rezignace a pasivní resistance.
- odchylné uspokojování potřeb – zejména sexuálních.

Jednou z nejčastějších forem anomálního chování je sebepoškození odsouzených.

Jako argument podporující toto mé stanovisko jsou mé poznatky z Věznice Jiřice, kdy v případě sebepoškození se ve většině případů jedná o demonstrativní pořezání na různých částech těla, obzvláště předloktí rukou. Po prošetření pracovníky věznice bylo dosud takového chování odsouzených vždy vyhodnoceno jako účelové, které bylo protestem např. proti uloženému kázeňskému trestu, zamítnutí nejrůznějších druhů žádostí (o přemístění, přiznání dietní stravy, umístění na celu apod.). Další z nejčastějších forem anomálního chování odsouzených ve Věznici Jiřice je odmítání stravy, kdy nejčastějším důvodem je zde nespokojenost se stravou a s lékařskou péčí.

Agresivní chování odsouzených je další z forem anomálního chování. Důvody jeho relativně častého výskytu lze shrnout těchto bodů¹:

- značná kumulace problémových osobností
- soustředění většího počtu osob v malém prostoru
- dlouhodobý pobyt s lidmi, které si nemůže vybrat a nemůže svévolně od nich uniknout
- vnitřní proorganizovanost ve vězeních
- ztráta soukromí a intimity

V prostředí věznice je agresi odsouzených vedle agrese (fyzické, verbální, nepřímé) nutno rozdělit i podle jejího objektu a to na agresi vězně vůči zaměstnancům, mezi vězni navzájem a šikanu.

V případě fyzické agrese vůči zaměstnanci jde „v naprosté většině o nepřiměřenou reakci vězně na neoprávněný postup zaměstnance či nezvládnutí pro vězně zátěžové situace, např. zamítnutí nějaké žádosti či požadavku.“² Fyzická agrese odsouzeného **vůči zaměstnanci** nepatří mezi nejčastější formu agrese. Její počet ve Věznici Jiřice v roce 2008 dosáhl pouze dvou případů.*

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 23)

² (Sochůrek, J., 2007/c, s. 25)

* dle zprávy o vyhodnocení použití donucovacích prostředků ve Věznici Jiřice za rok 2008 došlo ve dvou případech k napadení zaměstnance vězeňské služby odsouzeným a to jednou vychovatele výkonu trestu a jednou příslušníka. Důvodem bylo neuposlechnutí příkazu zaměstnance vězeňské služby, kdy odsouzený tuto situaci řešil agresivním chováním m vůči němu

Ve větší míře se fyzická agrese projevuje **mezi odsouzenými navzájem**. Jedná se v převážné míře o napadení mezi dvěma nebo více vězni a to zpravidla jednorázové. (úder rukou do tváře, úder pěstí, odstrčení atd.). Nejčastější příčiny této agrese jsou tyto ¹ :

- momentální rozepře, hádka
- vyvrcholení déle trvajících neshod
- dluhy „z venku“ nebo i z vězení
- vězni se podezírají navzájem, že ten druhý ho udal policii nebo „bonzoval“ zaměstnancům věznice
- boj o pozici v quaziformální skupině vězňů
- šikana

Odsouzení, kteří by mohli být pachateli nebo objekty násilí jsou ve věznicích evidováni z důvodu prevence možné agrese. Možní pachatelé násilí jsou evidováni pod zkratkou (MPN), možné oběti násilí pak (MON). Počty takto evidovaných osob ve Věznici Jiřice byly na začátku roku 2009 19 (MON) a 7 (MPN). ² Z této evidence je zřejmé, že zdejší poměr pachatelů násilí a možných obětí je zhruba dvě ku jedné a procentuálně se celkově jedná o necelých 5 % vězňených osob, které jsou zde takto evidovány.

Šikana je „**násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.**“ ³

Šikana se ve vězení může projevovat ve formě fyzického násilí, psychického nátlaku a vydírání. Pod vydíráním si lze představit odevzdání peněz, jídla, zesměšňování, ponižování apod.

Někteří autoři dělí šikanu na **skrytou a zjevnou**.⁴ Za **šikanu skrytou** je považována sociální izolace oběti ze skupiny. V podmínkách vězení to je např. označení vězně za donašeče (bonzáka), homosexuála (koště , buk) apod.

Za **šikanu zjevnou** považujeme :

- fyzické násilí
- psychické ponižování a vydírání (nucení k posluze, zesměšňování, nadávky)
- destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti (braní a ničení věcí, šatů apod.)

Šikanující agresor je, cituji¹ : „fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný jedinec, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný.“ (*fyzická zdatnost a síla není ve vězení nezbytnou podmínkou – pozn. L.Š.*)

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 25)

² (NGŘ VS ČR č. 82/2006)

³ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 28)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 28)

Šikana, podobně jako další sociálně patologické jevy a formy chování (násilí, ničení a vandalismus, drogy apod.) jsou v kriminální subkultuře mnohdy favorizovány, jejich nositelé proto nenarážejí častěji ve vězeňských kolektivech na jednoznačný a otevřený korigující odpor.² (*ti agresor se však může stát obětí fyzického násilí – pozn. L.Š*)

1.4. Dílčí závěr

Upřímnost a věrohodnost by měly dle mého mínění být základem každého jednotlivce. Jestliže je člověk upřímný především sám k sobě, pokud je schopný sebereflexe, jen tehdy může být upřímný k přátelům a ostatním lidem. Pouze tehdy mohou být upřímnost a důvěra pevnou základnou každé harmonicky fungující společnosti.

Velmi mne v tomto směru inspirovala kniha Stephena M. R. Coweye, zabývající se obzvláště problematikou důvěry v dnešní globální společnosti, jejím budováním, otázkami vedení lidí a etiky. Uvádí zde, že důvěra může změnit vše a také to, že dnešní společnost čelí krizi důvěry ve všech oblastech – společenské, organizační i vztahové. S těmito názory naprosto souhlasím. O tom, že důvěra v rodině, mezi přáteli, v zaměstnání dokáže opravdu zázraky jsem se mohl několikrát přesvědčit. Důvěra může být všemocným lékem, který může ozdravit vztahy mezi lidmi. Možnosti dosáhnout větší důvěry mezi lidmi je však dle mého názoru velmi zdoluhavým procesem a dovolil bych si polemizovat, zda alespoň malého úspěchu lze dosáhnout. Doposud nevidím, ani ze strany společnosti ani ze strany organizací a zaměstnavatelů jakoukoli snahu o změnu současného stavu. Rovněž s názorem Coweye, že dnešní společnost čelí krizi důvěry nemůžu jinak než souhlasit. Dle mého názoru je v dnešní společnosti opravdu velmi těžké někomu důvěřovat. Tento můj názor mohu podpořit i názory Walsche N.D. a Blandta B. z knihy *Hovory s bohem*, kdy se pozastavují nad upřímností, pravdomluvným a čestným jednáním, které však není oceňováno, ale naopak trestáno. Příčiny toho, že tyto ctnosti nejsou ceněny pak spatřují v postojích mocenských struktur, kterým naopak lhaní a nedůvěra vyhovuje a napomáhá jim držet moc ve svých rukou, zejména pak moc nad ostatními.

Prvky důvěryhodnosti nás činí v očích ostatních buď věrohodnými nebo naopak. Okolím jsme hodnoceni především podle toho zda jednáme v souladu s tím, co říkáme. Zákonitosti na jejichž základě je možno hodnotit upřímnost a důvěru, jak v občanském životě, tak v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, však nejsou stejné. Souhlasím s názorem

¹ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 29)

² (tamtéž, s. 29)

PhDr. Sochůrka, že vězeňské kolektivy nelze srovnávat s kolektivy v běžné populaci. Dle mého názoru a vlastních zkušeností panují uvnitř kriminální subkultury vztahy a existují zde hodnoty a normy totožné s běžnou nekriminální populací a naopak je zde zřejmá rovněž existence vztahů a jevů, které jsou v rozporu ba přímo v protikladu s hodnotami a normami vyznávanými společnostmi. Takovéto hodnoty jsou vězni vyznávány a dle mého názoru i uznávány být musí z důvodu jejich „přežití“ ve výkonu trestu. Obzvláště v případě dlouhodobého a opakovaného výkonu trestu se u odsouzených projevuje nežádoucí proces konformismu tj. ztotožnění se s normami a hodnotami vězeňské subkultury.

Pokud se týká důvěry, upřímnosti, pravdomluvnosti a cti lze dle získaných poznatků konstatovat, že aspekty na jejichž základě lze u vězňů pozorovat např. důvěru k ostatním a upřímné chování se v běžném občanském životě nevyskytují ani vyskytovat nemohou. Ať již se jedná např. o závažnost spáchaného trestného či dobu celkově strávenou ve výkonu trestu. Prostředí v němž vězni vedou „druhý život“ je prostředím ve kterém vedle sebe jsou nuceni žít jednak ti, pro které je vězení domovem, dále poprvé trestaní, osoby s poruchami chování, jedinci různých národností a zvyků atd. Zcela se ztotožňují s názorem PhDr. Sochůrka, že podmínky výkonu trestu odnětí svobody jsou desocializační a nikoli resocializační a dále rovněž s názorem PhDr. Urbanové, že vězení je „vysokou školou zločinu.“

Odpověď na otázku, jaké by měly být podmínky výkonu trestu odnětí svobody, aby takovýto trest splnil především účel „nápravy odsouzeného“ a alespoň u malého procenta pachatelů trestných činů došlo k jejich resocializaci a ne k recidivě jejich chování, se snaží najít mnoho odborníků zabývajících se problematikou vězeňství. Dle mého názoru, by měla společnost upustit od přílišné humanizace a někdy doslova „ochrany“ práv pachatelů trestných činů a více chránit práva jejich obětí. Dnešní podmínky výkonu trestu a obzvláště práva odsouzených jsou dle mého mínění na takové úrovni, že si musím klást otázku, zda i toto spíše nepodporuje páčání další trestné činnosti a zda se vězení pro pachatele trestných činů již nestalo pohodlným domovem do kterého se po spáchání trestného činu vždy zcela klidně a myslím, že někdy i rádi vrací.

2. Věrohodnost

Otázky věrohodnosti výpovědi představují jednu z nejvýznamnějších a nejobtížnějších problematik forenzní psychologie, což je aplikovaná psychologická disciplína zabývající se chováním a prožíváním lidí v situacích regulovaných právem. Forenzní psychologie je zaměřena především na problematiku vnímání, ne však jeho obecných zákonitostí, ale snaží se prozkoumat souvislost mezi vnímáním, zapamatováním apod. na straně jedné a přesností výpovědi na straně druhé. **Kriminalistická psychologie** je jednou z oblastí forenzní psychologie, která zahrnuje využití psychologie v rámci objasňování a vyšetřování kriminálních případů. Zaměřuje se především na psychologii výslechu a psychologický rozbor výpovědi. **Věrohodnost výpovědi se ve forenzní psychologii vztahuje především k problému rozpoznávání lži v produkci vyslychané osoby, tzn. zda se vyšetřovatel může na výpověď spolehnout, zda může výpovědi věřit v tom, že vše proběhlo tak, jak líčí vyslychaný.**¹

„K zásadním úkonům pro posuzování hodnověrnosti svědkovi výpovědi patří ovšem zjištění jeho pověsti“. Např. zda při různých příležitostech nevykazuje tendence zkreslovat pravdu, není-li ješitný, rozpačitý, bázlivý apod. Důležité je také zjištění, zda v jiných trestních případech neměl snahu klamat, lhát apod.²

Zde je nutno poznamenat, že někdy se rozlišuje ještě tzv. **přesnost výpovědi**.³ Tento termín se používá v případech, kdy lze předpokládat ochotu vyslychat úplně a pravdivě, tzn. že není úmyslem vyslychaného sdělovat lživé údaje. Je zde však nutno počítat s rizikem, že výpověď může být nepřesná důsledkem přirozených rizik při utváření výpovědi. Rozpoznat zda vyslychaný zkresluje výpověď úmyslně nebo jde o neuvědomované zkreslování výpovědi je úkolem odborníků psychologů, kteří se v rámci vyžádání jejich znaleckého stanoviska vyjadřují k věrohodnosti výpovědi.

2.1. Psychologie výpovědi, rozhovoru, specifikace a kritéria posuzování věrohodnosti

Běžně se rozlišuje věrohodnost obecná a věrohodnost speciální neboli specifická. **Obecná věrohodnost** se týká vyslychaného jako osobnosti vyjadřující skutečnost, zda vyslychaný

¹ (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 86)

² (Matiášek, J. a kol., 1968, s. 156)

³ (tamtéž, s. 86)

má odpovídající psychické předpoklady objektivnímu vnímání, zapamatování a vybavování prožitých událostí. **Obecnou věrohodnost si lze představit jako určitou komplexní psychologickou charakteristiku osobnosti.** Každý člověk se vyznačuje určitou obecnou věrohodností. Obecně méně věrohodný člověk se může vyznačovat např. povrchním nepřesným vnímáním, fantazijním dotvářením vzpomínek, může mít sklon k drobnému podvádění, k výmluvám apod. Nižší obecná věrohodnost může být způsobena určitými osobnostními vlastnostmi (povahovým založením). Nízká obecná věrohodnost nemusí být nápadná, někteří jedinci dovedou velmi přesvědčivě vydávat smyšlené historiky za skutečnost, kdy např. podvodníci zakládají na této schopnosti svou kriminální kariéru.¹

Speciální věrohodnost se týká samotné výpovědi. V případě speciální věrohodnosti se posuzuje, zda je konkrétní výpověď pravdivá a do jaké míry koresponduje se skutečností. Znaky podle kterých lze usuzovat na spíše věrohodnou nebo na spíše nevěrohodnou jsou dle poznatků forenzní psychologie obsaženy ve výpovědi a dále se rovněž vyskytují zejména v chování osoby v průběhu výslechu. Tyto symptomy nasvědčující lživé nebo pravdivé produkci se hledají v pozorovatelných projevech vyslychané osoby. Čírtková uvádí čtyři základní oblasti chování vyslychaného (obsah dané výpovědi, způsob sdělování, doprovodné nonverbální chování, psychofyziologické jevy). Čím více informací o projevech vyslychaného v těchto čtyřech oblastech je k dispozici anebo čím výraznější jsou jeho projevy, tím jistější může být posouzení věrohodnosti konkrétní výpovědi. Zaregistrované projevy se porovnávají s vlastními kritérii věrohodné či nevěrohodné výpovědi. Hledáním spolehlivě diferencujících znaků vhodných pro rozlišení věrohodnosti se zabývala řada autorů a pokračuje i v současnosti. Jedním z autorů znaků věrohodnosti je současný německý psycholog Undeutsch.²

Výpověď vyslychaného ovlivňuje řada faktorů, které zkoumá psychologie výpovědi. Poznatky o utváření výpovědi se velkou měrou uplatňují při posuzování věrohodnosti. Na jejich základě je možné si vytvořit představu o tom, jaké psychologické skutečnosti se uplatňují, když vyslychaný v průběhu výslechu sděluje informace důležité pro objasnění případu. Tradičně se rozlišují čtyři hlavní fáze, které lze chápat jako přirozené, nezbytné etapy utváření výpovědi. Každá z těchto fází se vyznačuje specifickými, sobě vlastními riziky, které mohou negativním způsobem ovlivnit výsledný produkt, tj. protokolárně zachycenou výpověď vyslychané osoby.³

¹ (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 86)

² (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 87 - 88)

³ (tamtéž, s. 57-58)

To, že vnímání je nejčastěji bezděčné, neúmyslné, subjektivně podbarvené přijímání a zpracování informací, vysvětluje problém, že různí lidé vnímají stejné události různým způsobem. „...v každém ze stadií (vnímání a paměti) působí na osobu řada vlivů, které umožňují vznik chyb, jež mohou ovlivnit věrohodnost výpovědi“¹ Z tohoto poznatku vyplývá, že rozdíly ve výpovědích různých osob – ač byly svědky stejné události – jsou v určité míře a za určitých okolností zcela přirozené, i když jde o **všeobecně věrohodné osoby**. Je třeba také si uvědomit, že „mnoho vnímaných informací není pamětně vůbec fixováno. Člověk je však způsobilý si vnímané informace zapamatovat. Výzkumem i výslechovou praxí je prokázáno, že normálně psychicky disponovaný jedinec je schopen uchovávat vnímané informace v poměrně čisté podobě ve své paměti.“²

Složitou problematiku představují úmyslně nepravdivé svědecké výpovědi, nepravdivá doznání a sebeobvinění. V případě úmyslně nepravdivé svědecké výpovědi musí vyslyšající objasnit příčiny, pohnutky či okolnosti které dávají svědkovi podnět k tomuto jednání. V monografii z roku 1968³ jsou za nejobvyklejší příčiny takového jednání vyslychaného dle utřídění Počepického uvedeny : nenávisť ke státnímu zřízení a právnímu řádu, politická neuvědomělost občanů, nedostatek občanské odpovědnosti, osobní zainteresovanost apod. Ke zjištěným příčinám úmyslně nepravdivé výpovědi je třeba přihlížet při určování hodnověrnosti výpovědi svědka. Každý zájem svědka na trestní věci není samozřejmě důvodem k tomu, aby byla jeho výpověď hodnocena jako nevěrohodná.⁴

Příčina nepravdivého doznání a sebeobvinění může být různá. V první řadě může jít o výsledek fyzického nebo psychického předchozího násilí, tedy protizákonného postupu vyslyšajícího. Další příčinou může být uměle vyvolané odsuzující veřejné mínění.

Sebeobvinění může být u osob nemocných, osob bez životního cíle, osobně nebo společensky zklamaných východiskem z jejich konfliktní situace, k odstranění ze společnosti ve které nechtějí žít. Příčinou sebeobvinění může být i láska, která chce chránit skutečného pachatele. Jako další případ lze uvést případy osob, které touží po popularizaci svého jména v tisku, rozhlasu a televizi (popularizační efekt) Tyto osoby jsou v důsledku svého sebeobvinění spojovány se zločinem, což jim přináší neobyčejné sebeuspokojení. Často dochází k sebeobvinění u pachatelů, kteří takto jednají z důvodu skrytí mnohem závažnějšího trestného činu, anebo z důvodu maření celého vyšetřování.⁵

¹ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968, s. 52)

² (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 61)

³ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968)

⁴ (c.d., s. 156)

⁵ (c.d., s. 179)

Doznání samo o sobě není rozhodujícím důkazem, vždy musí být přezkoumáno, ověřeno a podpořeno logicky souvisejícími dalšími důkazy. Případy sebeobviňování jsou jedním ze závažných důvodů co nejdokonaleji prověřované věrohodnosti výpovědi obviněného. Hlavní zásadou prověrky věrohodnosti doznání je detailní prověřování každého jednotlivého údaje. Hodnocení svědecké výpovědi je složitou a obtížnou činností při které by neměly být opomíjeny psychologické momenty z důvodů správného hodnocení svědecké výpovědi.¹

2.2. Činnost znalců a jejich posudek

K uplatnění psychologů jako soudních znalců dochází spontánně na počátku dvacátého století, kdy jejich ustanovení do této role ještě nebylo právně upraveno a jejich postup při přezkoumávání výpovědi nebyl odborně ani právně blíže upraven. Znalci byli tehdy povoláváni takřka výhradně pouze obhájci v případech mravnostních deliktů, kdy znalec zpravidla zpochybňoval věrohodnost výpovědi poškozených, nejčastěji mladistvých a dětí. K výrazným změnám dochází po druhé světové válce, a to jak v právním, tak odborném ohledu. Znalec psycholog je povoláván orgány činnými v trestním řízení proto, aby svými odbornými znalostmi napomohl hledání materiální pravdy. Každý znalec musí při vypracování odpovědi na položené otázky používat zavedené metody, jejichž spolehlivost a platnost je známa.²

Znalecká psychologická činnost se uplatňuje, jak ve fázi vyšetřování, tak ve fázi soudního projednávání věci a vytváří tak přechod mezi problematikou kriminalistické a soudní psychologie. Je pro ni příznačné, že má procesní nikoli pouze taktický význam. To znamená, že na soudně znalecký psychologický posudek se nahlíží jako na důkazní prostředek. Soudně znalecká činnost psychologů se uplatňuje v trestněprávní, ale i občanskoprávní oblasti. Znaleckou činnost vykonávají odborníci, kteří jsou jmenováni soudem, jsou zapsáni do příslušného seznamu znalců a prokazují se tzv. znaleckou doložkou. Znaleckou činnost mohou vykonávat i odborné ústavy či expertní pracoviště. Znalec je přizván formou usnesení, zadavatel znaleckého zkoumání musí co nejpřesněji vymežit otázky, na které znalec psycholog odpovídá. **Znalci psychologovi nepřísluší vyjadřovat se k právní stránce věci.**³

„Tito znalci nemají žádný osobní vztah - s výjimkou vztahu profese - k úkonu, jehož se zúčastnili jejich odborné znalosti však mohou podstatně ovlivnit další postup

¹ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968, s. 183)

² (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 120-121)

³ (tamtéž, s. 122)

vyšetřování“.¹ Autoři zde upozorňují zejména na okolnosti, které mohou působit negativně. Především jde o nedostatečnost profesionálních návyků, zkušeností, a tedy odborné schopnosti konzultanta s tím, že tyto je nutno ověřit a vyloučit eventuální omyly, vyplývající z nedostatečnosti praxe. Dále na rys určité ješitnosti, či obavu odborníka z omylu nebo výtky, že se mýlil, což může vést k jisté neústupnosti od jednou proneseného názoru.

Ke znaleckému posudku lze uvést, cituji : „ I když znalci podávají jen jeden z důkazů, zaujímají důležité postavení. Měl by se tedy každý snažit vystupovat s posudky dobré úrovně po stránce odborné náplně i srozumitelnosti.“ Vypracování znaleckého posudku je vždy ovlivněno samotnou osobou znalce. „ ... **všichni znalci sice napíší stručný výpis ze spisu, vlastní vyšetření, vlastní znalecký posudek, ale přece jen při sepisování a hodnocení má každý poněkud jiný přístup podle své osobnosti, své rodiny v dětství, své životní, manželské, rozvodové situace a hlavně podle svého odborného zaměření a zkušenosti.**“² (zvýraznil L.Š.)

V případě věrohodnosti výpovědi se odborník psycholog v rámci vyžádání jeho znaleckého stanoviska zaměřuje na rozpoznání úmyslného zkreslování výpovědi vyslychaným. Činnost odborníka psychologa je dále využívána v případě posouzení obecné věrohodnosti tzn. komplexní psychologické charakteristiky osobnosti. Zadavatel posudku získá informace příznačné pro vyšetřovanou osobu zejména týkající se stylu vnímání, rozumových a paměťových schopností včetně důležitých údajů o osobnosti vyšetřovaného např. k vybraným vlastnostem osobnosti (sklony k podvádění, prolhanost, hysterické rysy apod.)³

Pro psychologické posuzování speciální věrohodnosti neexistuje jednotné, univerzálně použitelné schéma postupu. Na posuzovateli záleží, jaký postup a jaká kritéria zvolí. Kritéria používaná pro odlišení pravdy od lži mají pouze pravděpodobnostní hodnotu.⁴ Míří-li znalecké zkoumání do specifické věrohodnosti, získá zadavatel posudku především psychologický rozbor výpovědi zhruba v následující podobě : přehled znaků, které svědčí pro věrohodnost výpovědi a současně výčet příznaků, které naznačují naopak nevěrohodnost určitých údajů a dále shrnující informaci o tom, které znaky převažují.⁵

¹ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968, s. 158)

² (Mečíř, J., 1988, s. 35-36)

³ (Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 86-89)

⁴ (tamtéž, s. 363)

⁵ (tamtéž, s. 89)

Při orientačním i odborném posuzování věrohodnosti se obvykle přihlíží ke třem skupinám kritérií - osobnosti, motivaci a samotné výpovědi.¹

Osobnost – jde o způsobilost konkrétní osoby podat věrohodnou výpověď. Zde se mohou vyskytnout dva hlavní handicapy a to za prvé v rozumových schopnostech, kdy osoba není schopna dobře vnímat, pamatovat si a verbálně sdělit, za druhé v ostatních složkách osobnosti, eventuálně v jejím duševním zdraví.

Motivace – jde o úvahu, zda v konkrétním případě osoba má nebo nemá motivaci lživě vypovídat. Hledají se eventuální vnitřní pohnutky ke lži (nenávisť, láska, strach) anebo vnější situační tlaky (vydírání, hrozící rozpad rodiny, ztráta zaměstnání nebo přátelství)

Výpověď – zde jde o rozlišení chování vyslychaného v oblasti verbální (obsah dané výpovědi a způsob sdělování) a neverbální (doprovodné nonverbální chování, psychofyziologické jevy – doprovázející emoce)

2.3. Věrohodnost dětí a mladistvích

Názory na způsobilost dětí podat úplnou a pravdivou výpověď prošly zásadním vývojem. Na počátku 20. století psychologové (mezi nimi např. němec W. Stern) pochybovali o schopnosti dětí vypovídat ve shodě s realitou, zdůrazňovali přirozenou tendenci dětí dotvářet realitu ve fantazijních představách, kdy děti posleze tuto přetvořenou realitu vydávají za skutečnou, tak jak jsou na tuto skutečnost zvyklí při hře. Odmítání dětské výpovědi bylo navíc podporováno tehdejší teorií, která zpochybňovala spolehlivost výpovědi vůbec.

Další vývoj však přinesl zásadní změnu, kdy výzkumy psychologů i výslechová praxe prokázaly neudržitelnost názorů na výslech dětí. „Děti jsou běžně (tzn. nikoli výjimečně nebo zřídka) způsobilé poskytnout věrohodnou výpověď. Některé psychologické výzkumy dokonce nasvědčují tomu, že za příznivých okolností mohou být děti školního věku schopny lepších paměťových úkonů, než např. vysokoškoláci.“²

Školní děti patrně méně filtrují při vnímání a postřehnou proto i řadu drobných detailů, které si ukládají do paměti. Prožité události si pamatují spíše popisným, fotografickým způsobem, a proto mohou překvapit líčením detailů, které dospělému pozorovateli spíše uniknou. V souladu se současným stanoviskem, že jsou děti schopné poskytnout platnou výpověď,

¹ Čírtková, L. a Červinka, F., 1994, s. 363)

² (Čírtková, L., 1996, s. 324)

zákon připouští výslechy dětí a upravuje jejich podmínky. V některých případech je však vhodné přizvat ke konzultaci nebo znaleckému posouzení případu odborníka psychologa a to z důvodu menší způsobilosti vyslychaného dítěte.¹

Problematika věrohodnosti dětí je problematikou velice složitou. Čím je dítě menší, tím je nejistější vyjádření znalce k otázce věrohodnosti dítěte. Tato skutečnost vyplývá z charakteristik období vývoje dětské psychiky. Závislost na rozvoji psychiky není zcela přesná. Ačkoli používá předškolní dítě ještě magické myšlení, přesto je schopno zachytit nejpodstatnější obsah situace, které si všimlo. Tyto předškolní děti většinou nemají důvod, aby něco záměrně zkreslovaly, pokud se sami necítí provinilé, nebo nepoužívají vyprávění jako svou hru.²

Jiné je to v případě školních dětí. „.....vypovídají většinou blízce realitě, tj., dosti spolehlivě, avšak mohou být také záměrně zmanipulovány nebo v sexuální oblasti ovlivněny hovory kamarádů. (...) Velmi nejistými svědky jsou naproti tomu prepubertální a pubertální děti. Sexuální oblast je ve středu zájmu, představy se mohou prolínat s realitou a to zvláště u dívek.“³

Prokazování věrohodnosti nezletilých je daleko obtížnější než v případě dospělých. Při zjišťování obecné věrohodnosti nezletilých se znalci opírají o výpovědi obou rodičů, sourozenců a dalších příbuzných o tom, zda je dítě pravdomluvné. Důležitá je rovněž zpráva z mateřské a základní školy. V závažných případech je nutné, zkoumat děti po souhlasu rodičů na lůžkovém oddělení. Jen delší pozorování a opakované pohovory umožní znalci nezletilého důkladněji poznat. Je nezbytné, aby měl znalec k dispozici důkladný materiál, sérii výpovědí od první až po přijetí na lůžkové oddělení. Pokud znalcům vše vytvoří takový obraz, kde je ve všech složkách dobrá shoda, když znají prostředí dítěte a jeho osobnost, mohou celkem spolehlivě posoudit i jeho věrohodnost speciální.⁴

U dětí se především projevuje tendence snadno a rychle podléhat bezprostředním dojmům. To co dospělý při vnímání snadno přehlédne může naopak pozornost dítěte upoutat na delší dobu a naopak, co dospělý pokládá za významné a důležité, může být dítětem nepovšimnuto. „Nejednou vyslychající vlivem těchto rozporů dochází k názoru či závěru, že spíše mluví pravdu dospělý a o hodnověrnosti výpovědi nezletilce začne pochybovat.“ Výpověď nezletilce by však neměla být odmítána jako nevěrohodná. „Nelze totiž vyloučit,

¹ (Čírtková, L., 1996, s. 324)

² (Mečíř, J., 1996, s. 56-58)

³ (Mečíř, J., 1996, s. 56-58)

⁴ (tamtéž, s. 56-58)

že v některých případech může být výstižnější a věrohodnější než výpověď dospělého, zvláště je-li podbarvena zájmem, zálibou.“¹

Zde je třeba upozornit na sugestibilitu neboli schopnost přijímat nekriticky automaticky a bezděčně cizí názory za své. „V dětství je sugestibilita (ovlivnitelnost) v průměru vyšší a přibývajícím věkem jí ubývá.“² Podobným názorem je „....., že dítě je instinktivně náchylné přizpůsobit výpověď tomu, kdo ji chce slyšet!“³ Zejména vyslychající by neměl při výslechu ztrácet ze zřetele tento známý psychologický poznatek, proto by měl při výslechu pečlivě formulovat své otázky tak, aby nenapovídaly či nenaznačovaly směr odpovědi.

2.4. Dílčí závěr

Věrohodnost výpovědi se ve forenzní psychologii vztahuje především k problému rozpoznání lži v produkci vyslychané osoby. Zjistit zda se vyšetřovatel může na výpověď vyslychané osoby spolehnout či nikoli je velmi důležitým faktorem procesu vyšetřování. Dle zjištěných poznatků je nezbytné posoudit zda má vyslychaná osoba předpoklady k objektivnímu vnímání, zapamatování a vybavování prožitých událostí. Poznání, že mladiství a obzvláště děti dokáží poskytnout mnohdy velmi věrohodnou výpověď, v některých případech věrohodnější než vysokoškolsky vzdělaný člověk, je pro mne překvapující. Důležité je zde však posouzení znalce, který musí přihlížet především k psychickému vývoji dítěte. Jednou z velkých předností výpovědi dětí je jejich schopnost zachytit nejpodstatnější obsah situace, které si všimlo a dále skutečnost, že zejména předškolní děti většinou nemají důvod, aby něco záměrně zkreslovaly, pokud se sami necítí provinilé, nebo nepoužívají vyprávění jako svou hru. Zde bych chtěl upozornit, že znalec se nesmí vyjadřovat k právní stránce věci. Dle mého názoru mohou děti v některých případech výraznou měrou přispět k objasnění trestné činnosti, jejich výslechy by však měly být vždy prováděny s velkou obezřetností, tak aby nebylo zasaženo do jejich psychického vývoje. Jejich výpověď by měla být vždy důsledně prověřena soudními znalci patřičného vzdělání a bylo tak zabráněno falešnému obvinění. Dle mého názoru není problematice věrohodnosti dětí a jejím výslechům věnována dostatečná pozornost a domnívám se, že mnozí vyšetřovatelé nejsou ani dostatečně proškoleni a věrohodnosti výpovědi dětí se mnohdy pro nezkušenost raději vyhýbají.

V případě věrohodnosti výpovědi dospělých je na rozdíl od dětí nezbytné zjištění pověsti osoby, kdy již toto zjištění může velkou měrou přispět k posouzení věrohodnosti. Zjištění

¹ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968, s. 45)

² (Čírtková, L., 1996, s. 325)

³ (Matiášek, J., Soukup, J. a Bárta, B., 1968, s. 55)

takových skutečností jako je např. tendence zkreslování pravdy, klamání v jiných trestních případech apod. je již v první fázi vyšetřování velmi důležitá. Dle mého názoru mnozí podvodníci dovedou velmi přesvědčivě vydávat smyšlené historky za skutečnost a při nezkušenosti některých vyšetřovatelů může dojít ke zbytečnému prodlužování vyšetřování nebo dokonce k jeho zmaření. Zde by se měla rovněž projevit činnost soudních znalců. Dle mého názoru je však otázkou, jak soudní znalci ke zpracování znaleckého posudku přistupují. Vystupuje zde otázka jejich nezávislosti a profesionality.

3. Proces výchovy a socializace v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody

Socializace je proces při kterém se od člověka očekává jeho postupné vrůstání do světa příslušné kultury tak, aby se vněm orientoval a choval v soulase se stanovenými normami, statusy a rolemi. Proces socializace probíhá po celý život člověka od jeho narození až do smrti. Je to náročný úkol při kterém si člověk musí osvojit určité hygienické a samoobslužné návyky, užívání předmětů denní potřeby a obzvláště tomu co jej specifikuje: řeči, kulturních dovedností a návyků v nejširším slova smyslu, pracovních činností, vztahu k druhým a sobě samému apod.¹

Neboli socializace znamená : „ ...schopnost přiměřené komunikace se svým okolím, přiměřené plnění rolí, které vyžaduje nejen společnost, ale i sám život.“² Jedním ze základních pojmů socializační problematiky je společensko – kulturní systém, kdy lidský jedinec „ ...je situován v určitém společenskokulturním systému. Do tohoto systému se rodí, vyrůstá skrz něj a stává se v něm osobností.“³

Hodnoty, které vedou k izolaci nebo až k vyčlenění jedince z možnosti jeho podílu a aktivní účasti na společenském životě jsou hodnoty protisociální. Čím větší je izolovanost jedince nebo skupiny z důvodu vyznávání takových hodnot, které jsou v konfliktu s hodnotami společnosti, tím více jsou tyto skupiny odkázány na sebe navzájem. Sama asociálnost se pak pro takového jedince nebo skupiny může stát hodnotou. Dosahování asociálně prožívaných a vytyčovaných hodnot buď zcela nebo v určitém směru znemožňuje soužití s lidmi, případně jej umožňuje jen s úzce omezenou skupinou lidí, která se pro své hodnotové zaměření dostává do konfliktů se širším sociálním okolím a následně je vytlačována k životu na okraji společnosti. (*od vyznávání asociálních hodnot je jen krůček ke spáchání trestného činu a následnému uvěznění – L.Š.*) Ke zdůraznění určité pozice, na níž se stabilizují, používají jedinec nebo skupina určité formy chování typické pro vedení jejich asociálního života (nadměrné požívání alkoholu krádeže, podvody, apod.).⁴

¹ (Nakonečný, M., 2003, s. 108-109)

² (tamtéž, s. 119)

³ (Helus, Z., 1973, s. 11)

⁴ (tamtéž, s. 14-15)

K otázce vyčlenění jedince ze společnosti lze říci, cituji : „Svět se rozděluje na trvale úspěšné a trvale neúspěšné, na privilegované a na ty, kdo jsou ze společnosti vyloučeni, na tým A a na tým B“, přičemž tým A a tým B se od sebe vzdalují.“¹

„ Protí hodnotám protisociálním stojí hodnoty prosociální. U všech členů systému podněcují obdobné motivy a postoje, které vedou k atmosféře spolupráce, harmonickému propojování činností apod.“² (zvýraznil L.Š.)

Jedinec kromě socializace vnějšími faktory sociálního prostředí socializuje také sám sebe. V průběhu jeho začleňování do společensko kulturního systému je od něho očekáváno, že se bude chovat zcela určitým způsobem. V určité fázi jeho psychosociálního vývoje se jedinec sám zmocňuje norem, hodnot a přesvědčení svého sociálního prostředí jako svého druhu nástrojů. Pomocí přisvojených hodnotově normativních principů svého okolí předvídá, jaký dosah pro něho bude mít chování jeho samotného. Pokud si člověk v průběhu socializace osvojil takové hodnoty a vzory chování, které jsou v rozporu s hodnotami a normami uznávanými společností, jsou proti němu uplatňovány ze strany společnosti sankce s cílem donutit jednotlivce chovat se s hodnotami a normami společnosti.³

Sociálně preventivními opatřeními zaměřenými na rodinu, školu, volný čas mládeže apod. se společnost snaží vytvářet jedinci takové podmínky a zároveň na něho působit tak, aby z jeho strany nedocházelo k porušování stanovených norem. Jedním z mnoha faktorů, který především ovlivňuje člověka v průběhu jeho socializace a výchovy je hierarchie hodnot současné společnosti a to, jakým způsobem jsou dosahovány. „Veřejně tolerovaná nevládnost k asociálním jevům a chování i nedelikventních občanů (vandalství, asociálním jevům doprovázejícím prostituci, asociálnímu jednání dětí, apod.) vytvářejí příznivé klima pro projevy nesnášenlivosti a doprovodné násilí na ulici i v rodinách. Společnost přestává být regulována a usměrňována morálkou, (...) **společenský obdiv podmíněný především materiálním, příp. mocenským postavením občana bez ohledu na jeho mravní úroveň** a především využívání závisti jako hlavního prvku lidského jednání a prosazení jedince, bez ohledu na užití prostředky, jako cíl veškerého lidského snažení, ovlivňují utváření morálky jedinců, jejich mravní vědomí, osobní hierarchii hodnot, vznik a rozsah morálních zábran a následně i jejich prosociální nebo naopak asociální jednání.“⁴

¹ (Sochůrek, J., 2007 c, s. 13)

² (Helus, Z., 1973, s. 14-15)

³ (Helus, Z., 1973, s. 42)

⁴ (Marešová, M., 1994, s. 84)

3.1. Specifikace délky výkonu trestu a jeho účinek

To v jakém rozsahu je společností využíván trest odnětí svobody vypovídá hodně o společnosti samotné. „Rozsah v jakém systému trestního práva používá vězeňství jako nástroje represe, vypovídá hodně o postoji, jaký má občanská společnost sama k sobě.“¹

Evropská vězeňská pravidla stanoví některé hlavní zásady zacházení s vězňenými osobami. Uvádějí mimo jiné, že: „uvěznění z důvodu odnětí svobody je trestem již samo o sobě. Podmínky vazby a vězeňský režim proto nemají prohlubovat tento stav, s výjimkou případů, kdy je nutná segregace nebo opatření k udržení jejich disciplíny jako následek chování vězňů.“² Veřejností je vězeňství chápáno jako součást komplexu opatření státu při zajišťování bezpečnosti občanů. Uvěznění pachatele je proto chápáno jako izolace, jejímž cílem je na kratší nebo delší dobu zabránit odsouzenému v páchání trestné činnosti a částečně i jako odplata za spáchaný trestný čin.³

Snahou státu je prostřednictvím uvěznění reintegrovat odsouzené zpět do společnosti. Tuto skutečnost však ztěžují některé, citují: „**naivně humanistické koncepce** a výtky současnému vězeňství, že s vězni nedostatečně pracuje, neposkytují se jim odpovídající možnosti vzdělání a osobnostního rozvoje, (...) **společnost je povinna se vůči nim (odsouzeným – pozn. L:Š) chovat hyperproaktivně a za téměř všech okolností tolerantně**, mít pro ně pochopení a soucit, přičemž **sami ve vztahu ke společnosti takové postoje a zejména zodpovědnost postrádají.**“⁴ V nejobecnějším slova smyslu je trest spolu se svým protikladem, odměnou, **jedním z důležitých základních výchovných prostředků.**⁵

Cílem výkonu trestu odnětí svobody je sice reintegrace odsouzeného zpět do společnosti, avšak nelze opomenout vliv předchozí trestné činnosti, včetně působení vykonaných trestů odnětí svobody (recidivy) na osobnost odsouzeného. Marešová⁶ konstatuje, citují: „Kriminologické pojetí recidivy zdůrazňuje neúčinnost předchozího resocializačního působení a vyvozuje z tohoto faktu zvýšené nebezpečí pachatele recidivy pro společnost.“⁷ Pozastavuje se dále nad pojmem „předchozí resocializační působení“ a nad dnes aktuálními skutečnostmi - zda lze opětovně socializovat osobu, která nikdy základní kritéria socializace nesplňovala, zda je prostředí výchovných ústavů a vězení tím pravým apod. K těmto

¹ (Coyle, A., 2004, s. 49)

² (EVP, čl. 64, s. 24)

³ (Sochůrek, J., 2007/c, s. 8)

⁴ (tamtéž, s. 15)

⁵ (Sochůrek, J., 2007/a, s. 15)

⁶ (Marešová, M., 1994, s. 59-60)

⁷ (Marešová, M., 1994, s. 59-60)

skutečností uvádí, že na ně nelze alespoň uspokojivě odpovědět i s použitím publikovaných názorů. V tomto se shoduje s názorem Sochůrka ¹, který dodává, cituji : „ Otázkou často je, zda **jsou schopni** (odsouzení – pozn. L.Š.) nějaké terapie nebo takového výchovného zacházení, které jim pomůže úspěšně se odklonit od kriminální kariéry.“ ²

Funkce trestu se vyvinula od odplaty k nápravě. Odplata je zaměřena do minulosti vztahuje se pouze k minulému činu, náprava je orientována na budoucnost pachatele i společnosti, naplněním spravedlnosti. Původem cíle trestu byla odplata, sociální msta. Podle této koncepce se má trest co nejvíce podobat povaze provinění. Odplata byla základem i pro Mojžíšův zákon – pachateli bude učiněno stejně, jako on učinil svému bližnímu. Odplata, msta, způsobuje v současné době etické dilema, rozpor v hodnotách. V moderní společnosti se považuje již za překonané nutit pachatele, aby trpěli kvůli samotnému utrpení.

Trest má tedy účel sám v sobě a cílem potrestání zločinu, spíše než zločince, není odplata ani náprava, ale vyhovění požadavkům absolutní spravedlnosti. Uvěznění je v důsledku odnětí svobody trestem samo o sobě a režim pro odsouzené vězně tudíž nesmí zhoršovat utrpení, které je dáno samotnou podstatou věznění. ³

„Občasné volání po razantním zpřísnění trestů a omezení práv vězňů je stejně škodlivé jako pseudohumanizační snahy, popř. jednostranné a nekritické litování vězněných osob. (...) Na prvním místě je třeba vždy vidět, že se do vězení dostali na základě pravomocného rozsudku nezávislého soudu, který je odsoudil podle práva za to, že v různé formě, intenzitě a závažnosti porušili zákon.“ ⁴

I kdyby výkon trestu odnětí svobody byl organizován velice přísně, proto, aby odrazil potenciální pachatele trestné činnosti strachem z vězení, nemělo by to pravděpodobně žádoucí účinek. Je řada důkazů o tom, že ani nejpřísnější trestání, přísná vězení podstatně nesnížily kriminalitu. Navíc je nespravedlivé a nehumánní nechat trpět ve vězení člověka ne pro jeho vlastní zločiny a vinu, ale proto, aby byli odrazení od zločinu ti, kteří jsou determinováni páchat trestné činy. Novější výzkumy potvrzují, že preventivní funkce trestu nespočívá v jeho tvrdosti, ale jeho neodvratitelnosti. *

Trest odnětí svobody vyměřený soudem podle platných zákonů, má izolovat jedince od společnosti, současně být dostatečný k nápravě jedince. Jak velkou část života lze pachatele omezit na svobodě, aby trest splnil svou funkci z hlediska individuální a generální

¹ (Sochůrek, J., 2007/a, s. 15)

² (tamtéž, s. 15)

³ (Hála, J., 2006, s. 38)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/a, s. 10-11)

* V tomto a následujícím textu týkajícího se specifikace délky výkonu trestu a jeho účinků je čerpáno z monografií (Mezník, J. a kol., 1995 a Hála J., 1996)

prevence, jak dlouho je třeba chránit společnost před pachateli trestných činů, když stejně budou po ukončení trestu propuštěni na svobodu, jak dlouho je třeba chránit zločince před rizikem spáchat další trestný čin a recidivovat ?

Vyspělé země mají ve svých zákonech trestní justice stanovenou nejvyšší délku trestu, po kterou lze zbavit pachatele osobní svobody. Není však nikde uvedena nejmenší výměra trestu odnětí svobody. Soudce může tedy využít obrovský časový úsek lidského života pro naplnění účelu a cílů výkonu trestu. Z praktického penologického hlediska jsou tresty členěny.

Délka tzv. krátkého trestu odnětí svobody není přesně stanovena, dle jednotlivých penologických systémů se jeho délka pohybuje od tří měsíců do jednoho roku odnětí svobody. Na obsah krátkých trestů není jednotný názor, řada penologických odborníků tvrdí, že krátké tresty musí být tresty s převahou represivních a omezujících prvků, poněvadž je k dispozici jen velmi krátká doba k účinnému ovlivňování pachatele a jeho přípravy na zpětné uvedení do společnosti. Z druhé strany jsou naopak striktní a krátkodobé tresty kritizovány především proto, že neposkytují dostatek prostoru pro psychickou a sociální rehabilitaci, která by měla vyvážit striktnost trestu a vede jen k zatrpklosti, neurotizaci a posílení negativních stránek osobnosti.

Jiní penelogoové vycházejí z koncepce úměrnosti trestu a provinění. Vzhledem k tomu, že krátkodobé tresty jsou ukládány soudy jen za společensky méně závažné trestné činy a tyto činy jsou páčány méně narušenými pachateli, není tyto pachatele třeba vystavovat striktním omezením a přísnému režimu. Výkon trestu by se měl dle této koncepce, co nejvíce podobat občanskému životu, péče musí být věnována převážně zachování vztahů vězně k jeho rodině a ostatních sociálních vztahů. Naopak kritici této koncepce vycházejí z přesvědčení, že mírný trest nemá žádnou individuálně ani generálně preventivní účinnost, nevede k obavám z potrestání a vězení se pak snadno stane alternativou bez motivace vyhnout se vězení a nepáchat další trestnou činnost.

Obecně přijatým řešením je požadavek diferencovaného a individualizovaného výkonu trestu. Ve vymezení délky střednědobého výkonu trestu nepanuje shoda, převládá však názor, že střední délka trestu je v intervalu od 1 do 5 let.

Středně dlouhé tresty jsou tedy ukládány již za relativně závažnější a společensky nebezpečné trestné činy. Svým trváním jsou již výrazným zásahem do života člověka, kdy izolují odsouzeného od společnosti na delší dobu a pro jeho případnou nápravu je k dispozici relativně delší časový úsek. Během pobytu ve vězení dochází v tomto případě především ke změnám v postojích rodinných příslušníků k pachateli a naopak. Délka takového výkonu

trestu vede k postupné eliminaci funkce pocitů viny, což je důležitým předpokladem nápravy pachatele. Postupná adaptace na výkon trestu jsou výraznými překážkami účinné resocializace. Střednědobé tresty jsou velmi časté a vykonávají je většinou recidivisté v minulosti již vícekrát trestaní.

Dlouhodobé tresty jsou většinou vymezeny pouze spodní hranicí, která je 5 let. Odsouzení k dlouhým trestům jsou mnohdy osoby s narušeným sociálním vývojem, psychickými poruchami a nežádoucími návyky případně závislostmi na drogách, alkoholu, s výraznými asociálními či antisociálními postoji. V případě dlouhodobých trestů nabývají cíle výkonu trestu, resocializace a ochrana společnosti zvláštního významu. Je zde k dispozici poměrně dlouhá doba k účinnému ovlivňování pachatele a jeho přípravy na zpětné uvedení do společnosti.

Odsouzení k dlouhodobému trestu je výrazným zásahem do psychiky vězně a výrazně ovlivňuje jeho prožívání, chování a motivaci. Časově dlouhá perspektiva, vzdálená doba konce trestu, uvědomění si ztracených let, pobyt ve striktním prostředí, které není si možno volit a ani se jim vyhnout působí výrazně demotivujícím způsobem. Vzhledem k tomu, že jsou resocializační programy realizovány u odsouzených s povahovými anomáliemi a psychickými poruchami, je efektivnost resocializace u dlouhodobých trestů efektivní pouze u menšího počtu odsouzených.

Otázkami doživotního výkonu trestu se zabýval VI. Kongres OSN o prevenci kriminality a zacházení s vězni. Zde byl tento trest akceptován jako prostředek boje proti kriminalitě, a to přes námitku, že popírá základní funkci trestu, sice přípravu odsouzeného na návrat do společnosti. O 10 let později na VIII. Kongresu OSN byla při jeho přehodnocování z hlediska legislativních a procedurálních rovněž potvrzena jeho nezbytnost, ale bylo dáno doporučení k zavedení možnosti podmíněčného propuštění z doživotního trestu s tím, že porušení podmínky povede již k definitivnímu výkonu trestu doživotí.

Doživotní trest v některých zemích nahrazuje trest smrti, v některých zemích je trest doživotí vedle trestu smrti jako způsob izolace pachatele. Jsou i země, kde byl zrušen trest smrti i tresty doživotí a nejvyšší hranice trestu byla stanovena na 25 let.

Ve všech zemích prakticky trvalá přeplněnost věznic a obecně zjištěná neúčinnost trestů odnětí svobody podnítila široce koncipovanou diskusi o jiných, modernějších formách trestů (alternativní tresty). Alternativní tresty jsou takové tresty, které nahrazují výkon trestu odnětí svobody uložením jiné kontrolované povinnosti. Jedná se většinou o veřejně prospěšné práce nebo narovnání. Nevýhodou těchto trestů je vysoká náročnost na jejich organizaci a kontrolu, evidenci, překážkou jsou i obtíže při zajišťování práce pro potrestané.

3.2. Programy zacházení

Odsouzení jsou soudy v souvislosti se spáchaným trestným činem zařazováni k vykonání trestu odnětí svobody do příslušného druhu věznice. Zde je pak cílem trestu, jeho délky a diferencovaného přístupu, citují : „.....**poskytnout odsouzenému dostatečný čas a formy zacházení (dnes i léčebného) k jeho následnému odklonu od kriminální kariéry.**“¹ Odsouzeným jsou poskytovány programy zacházení, při nichž je důležitá nejenom odbornost personálu, ale i kvalitní diagnostika vězňů. Soudy, které odsouzené zařazují do jednotlivých typů věznic, však mají k dispozici pouze diagnostiku osobnosti vězně v souvislosti se spáchaným trestným činem. Takovéto informace jsou však ne vždy dostatečné pro zvolení adekvátních výchovných, rehabilitačních i léčebných prvků zacházení s vězněm.

Na problematiku komplexní diagnostiky, kdy na jejím základě je odsouzenému navržen program zacházení s ohledem na identifikaci rizik a potřeby odsouzeného je zaměřen nástroj souhrnné analýzy rizik a potřeb SARPO 1.² Byl pro účely pilotního průzkumu vytvořen primárně pro hodnocení při projednávání podmíněného propuštění. Jakékoli hodnocení odsouzeného nemůže být absolutní, dokonalé, postihující všechny stránky osobnosti či problémy. Snahou pracovníků vězeňství je zhodnotit odsouzeného tak, aby se na základě získaných poznatků mohli zaměřit na hledání cest k nápravě u těch odsouzených, kteří odbornou péči v rámci výkonu nepodmíněného odnětí svobody potřebují a byť i v malém měřítku o ni sami stojí. Je proto nezbytné ve velkém počtu odsouzených dobře a kvalifikovaně diferencovat. Těm, kteří jsou odsouzeni za bagatelní trestnou činnost (tresty cca do čtyř měsíců) a nejsou proto nositeli vysokého rizika potencionálního způsobení újmy nebo opakovaného trestního jednání, nelze z hlediska organizačních a personálních možností, kapacity a času ani odborného zájmu věnovat příliš prostoru. Ten potom chybí při poskytování péče odsouzeným s delšími (cca 2 – 5 let) a s dlouhými (nad 5 let) tresty, za závažnou trestnou činnost, kteří jsou nositeli vysokého rizika způsobení nové újmy či recidivního chování. V tomto směru nelze poskytnout stejnou péči všem odsouzeným, jednoduše „všichni odsouzení nemohou dostat v systému všechno“. Žádný stát nemůže v realitě financovat takovou Vězeňskou službu. V případě vyžadování takového přístupu končí takováto snaha v přetěžování a v pouhém alibismu. Vhodné klasifikování

¹ (Sochůrek, J., 2007/a, s. 21)

² (České Vězeňství, č. 1/2007, s. 16-17)

a diferencování odsouzených osob je proto nezbytné z důvodu následného věnování odborné péče vězněným osobám, které tuto pomoc nejvíce potřebují.¹

Kromě hodnotícího nástroje SARPO 1, je v rámci nového trendu v některých věznicích realizován program 3 Z neboli „Zastav se, zamysli se a změň se“, který pochází od londýnské probační služby a byl modifikován na české podmínky. Do programu jsou začleněni odsouzení (max. 12) na základě výběru provedeného speciálním pedagogem. Program je zaměřen na odsouzené, kteří recidivují a kteří se nedopustili závažné trestné činnosti. Probíhá formou několika sezení odsouzených se speciálním pedagogem a jeho cílem je sebereflexe odsouzených, především jejich zamyšlení nad příčinami a nevýhodami trestné činnosti vedoucí k závěru, že trestnou činnost a její příčiny lze řešit a to např. změnou chování, sebeovládáním a motivací ke změně. Hodnocení odsouzeného provedené pedagogem při závěrečném sezení je přikládáno k žádosti odsouzeného o podmíněné propuštění a mělo by napomáhat při rozhodování soudu v dotyčné věci.²

Výchovné aktivity nejsou odsouzenými voleny dobrovolně a svobodně. Z tohoto důvodu ani nelze očekávat jejich snadnou a rychlou akceptaci.³ Nelze též opomenout, že : „...**bude stále existovat nikoliv malá skupina kriminálních pachatelů resistantních vůči jakýmkoliv formám zacházení.** Tím je podstatně ztížena nebo i zatarasena možnost jejich reintegrace do společnosti.“⁴ Pro každého odsouzeného ve výkonu trestu je odborným personálem zpracován program zacházení, který zahrnuje pracovní, vzdělávací, terapeutické a zájmové aktivity s diferencovaným přístupem ke každému odsouzenému při jejich realizaci. **Složení programu zacházení musí vždy sledovat dosažení účelu výkonu trestu.** Hlavním cílem programu zacházení s odsouzeným je vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci.⁵

Přístup k odsouzeným musí být dle odborníků založen :⁶

- komplexně, tj. musí oslovovat celou osobnost jejich jednotlivých složkách jako jsou vědomosti, postoje, motivační pochody apod.
- diferencovaně, tj. musí využívat různé způsoby zacházení s odsouzenými a různé programy převýchovy
- totálně, tj. měl by probíhat denně celých 24 hodin, a to za účasti všeho personálu

¹ (České Vězeňství, č. 1/2007, s. 16-17)

² (Pracovní manuál programu „Zastav se, zamysli se a změň se“.Praha:GŘ VS ČR, 2005.)

³ (Sochůrek, J., 2007/b, s. 44)

⁴ (Sochůrek, J., 2007/a, s. 16)

⁵ (Sochůrek, J., 2007/b, s. 44)

⁶ (Čírtková, L. – Červinka, F., 1994, s.143-145)

Druhy programů zacházení jsou následující : edukační (vzdělávací), volnočasové, pracovní, tréninkové a psychoterapeutické techniky, extramurální – kontakty se světem venku „za zdí“ věznic.¹ Dle Čírtkové a Červinky² všechny programy zde uvedené mají za cíl připravit odsouzené na život na svobodě a měly by přispívat ke změnám osobnosti odsouzených zaručující jejich reintegraci do společnosti a v konečném efektu by měly, cituji : „navodit změnu individuálních měřítek posuzování, především kognitivních vzorců“. ³ Jako příklad této změny následně uvádějí postoj k práci jako součást důležitých charakterových vlastností, kdy práce, vzdělávání a aktivity ve volném času jsou v životě oprávněné a nezastupitelné.

Programy zacházení jsou zpracovávány ve věznicích speciálními pedagogy na základě hodnocení odsouzených a realizovány prostřednictvím specialistů (sociálních pracovníků, sociálních pedagogů, vychovatelů). Jaký je výsledek práce specialistů a jejich snahy o reintegraci odsouzených do společnosti velmi výstižně uvádí Kraus, cituji ⁴ : „Úspěšnost sociálně pedagogického dění se obvykle posuzuje podle toho, jak dopomohlo integraci jedince do společnosti a zároveň akceptovalo jeho individualitu a zájmy, biografické možnosti. Jak smysluplně změnilo jeho životní situaci v jeho prostředí. Proto je důležitá orientace sociálního pedagoga na biografii a socializační podmínky člověka, strukturaci a interpretaci jeho zkušeností a zprostředkování strategií řešení každodenních situací.“

3.3. Dílčí závěr

Proces výchovy a socializace v prostředí a podmínkách výkonu trestu je naprosto specifický. Samotný výkon trestu odnětí svobody je velkým zásahem do života člověka. Názory na to, jak by měl probíhat, zda formou odplaty na straně jedné a nebo naopak způsobem, co nejvíce humánním, se různí. Snahy po jeho zpřísnění nacházejí obzvláště v dnešní globalizovaná společnosti, která je plná násilí a úpadu morálky, stále větší odezvu. Z vědeckých poznatků je však známo, že ani trest nejvyšší neodradí potencionální pachatele trestných činů od jejich páchaní.

Pokud si jedinec v procesu socializace osvojil hodnoty a postoje protisociální, sám se svým způsobem pasoval pro život v úzké skupině jedinců vyznávající takovéto hodnoty. Dochází k jeho postupné izolaci, není schopen žít v souladu s požadavky společnosti a integrovat

¹ (Čírtková, L. – Červinka, F., 1994, s.144)

² tamtéž, s.144

³ (l.c.)

⁴ (Kraus, B., Poláčková, V., et.al., 2001, s. 10)

se do ní. Pravděpodobnost, že se ocitne v prostředí výkonu trestu, je potom velká. Je otázkou, zda se jeho protisociální postoje ať již krátkodobým nebo delším výkonem trestu prohloubí, osvojí si návyky a vzorce chování vězeňské subkultury, nebo pro něho bude toto prostředí varováním před dosavadním způsobem života a jeho snahou naopak bude jeho reintegrovan se zpět do společnosti za pomoci výchovného působení pracovníků vězeňství.

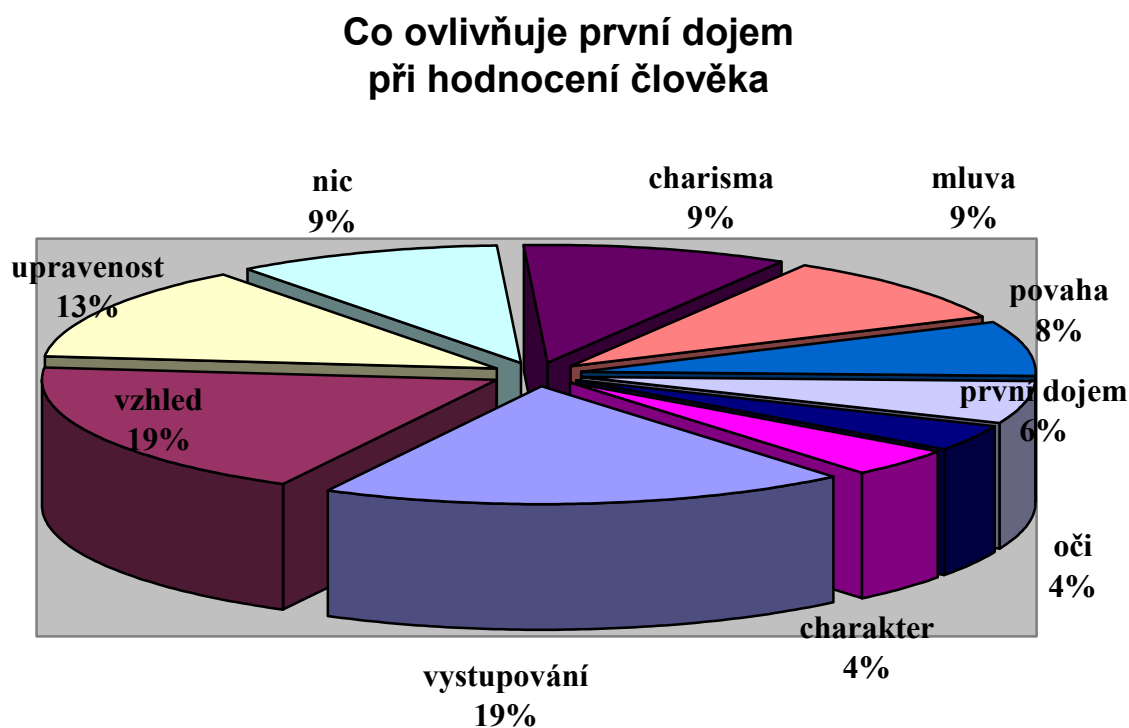
Zcela souhlasím s názorem Sochůrka, že výchovné působení a snahu reintegrovan odsouzené zpět do společnosti ztěžují naivně humanistické koncepce. Jejich výtky upozorňující na nedostatečnou práci s vězni, neposkytnutí možnosti vzdělání a osobnostního rozvoje, jsou dle mého mínění naprosto neopodstatněné. Naopak si myslím, že trest je velmi účinným výchovným prostředkem. Rovněž tak jsem zastáncem směřovat programy zacházení tak, aby odsouzení získali především pracovní návyky. Diferenciace v co největší míře a správná diagnostika odsouzených, tak aby byla výchovně působeno a poskytnuta pomoc při reintegraci do společnosti skutečně těm, kteří tuto pomoc potřebují a především o ni stojí, by měla být dle mého mínění rovněž prioritou. Při snaze o reintegraci odsouzeného by se mělo dle mého názoru přihlížet také k vlivu předchozí trestné činnosti a ke skutečnosti, jaký měl předchozí trest a výchovné působení vliv na osobnost odsouzeného. Zde zcela souhlasím s názorem Marešové, která konstatuje, že kriminologické pojetí recidivy zdůrazňuje neúčinnost předchozího resocializačního působení. Podporuji rovněž i názor Sochůrka, který vznáší otázku, zda jsou odsouzení schopni takového výchovného působení, které je odkloní od kriminální kariéry.

Praktická část

4 . Získání znaků věrohodnosti a upřímnosti u vězeňské komunity

Praktická část je zpracována formou empirické stati s využitím sociologického šetření použitím dotazníku, kdy byl proveden výzkum mezi odsouzenými vykonávajícími trest odnětí svobody ve Věznici Jiřice. Cílem bylo získat znaky věrohodnosti a upřímnosti mladých dospělých odsouzených, kteří vykonávají trest odnětí svobody ve Věznici Jiřice. Na otázky v dotazníku odpovědělo 55 odsouzených.

Obrázek 1

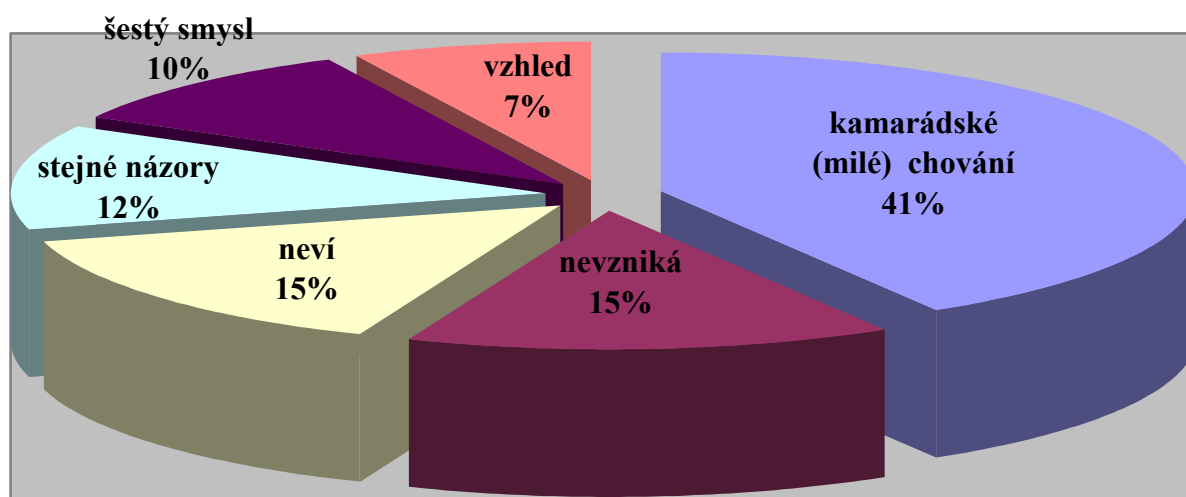
Co ovlivňuje Váš první dojem při hodnocení člověka – jaký je ?

První dojem při hodnocení člověka ovlivňuje nejvyšší měrou vzhled a vystupování, kdy takto odpovědělo celkem dvacet odsouzených. Naopak nejméně je první dojem ovlivněn charakterem a výrazem očí, kdy takto odpověděli celkem čtyři odsouzení. Odpovědi

odsouzených byly, jak je vidět z grafického znázornění velmi různorodé. Ačkoli první dojem odsouzených při hodnocení druhého člověka největší měrou ovlivňují vzhled a vystupování, je mírně překvapivé, že v případě sedmi odpovědí byla uvedena upravenost.

Obrázek 2

Jak vzniká sympatie k člověku

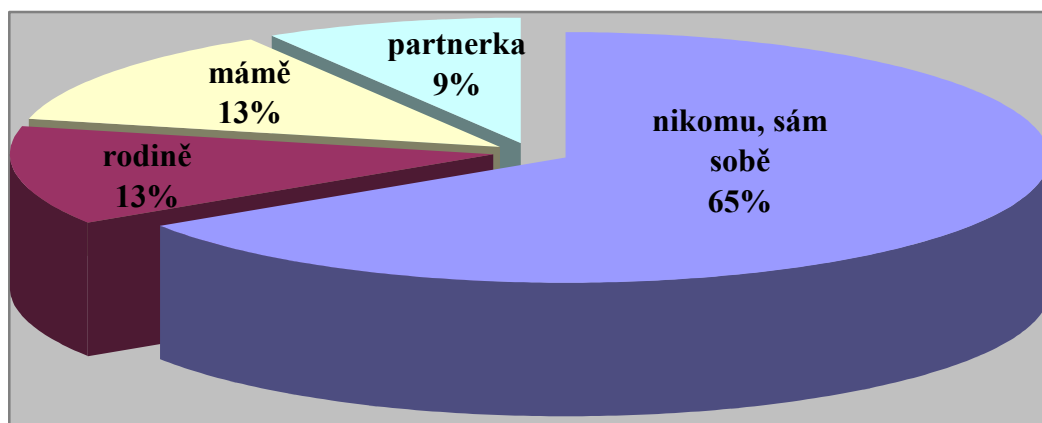

Jak vzniká Vaše sympatie k člověku, proč je Vám sympatický ?

Vznik sympatie k druhému člověku je nejvíce ovlivněn kamarádkým chováním neznámého člověka. Dvacet tři respondenti uvedli tuto skutečnost jako prioritní. To, že sympatie nevzniká anebo neví jakým způsobem vzniká, odpovědělo celkem šestnáct respondentů. Nejméně je naopak první dojem dle respondentů ovlivněn vzhledem člověka (úprava vlasů, vousů, tetování).

Obrázek 3

**Kdo je spravedlivý, férový,
komu věříte**

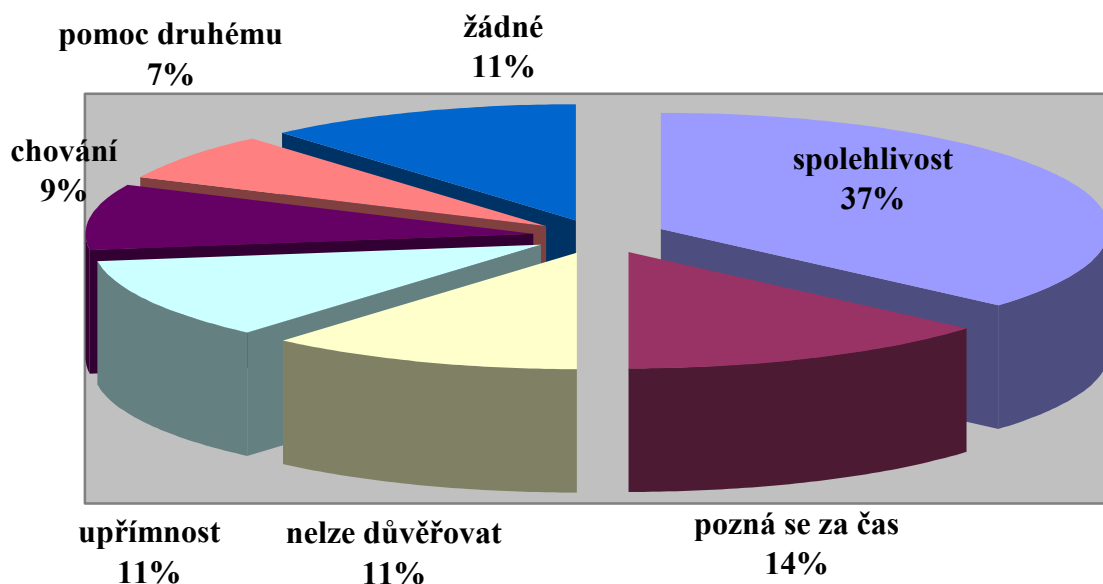

Kdo je podle Vás spravedlivý, férový ? Komu můžete věřit ?

V otázce důvěry, férového jednání a spravedlnosti odpovědělo celkem třicet šest respondentů (tzn. téměř dvě třetiny), že nevěří nikomu, jenom sami sobě. Pouze třetina respondentů důvěřuje kromě sebe i někomu jinému. Je zřejmé, že v případě důvěry v někoho jiného se jedná vždy o osoby blízké. Ať již jde o rodiče, matku nebo partnerku. Důvěru v někoho jiného než v sebe projevilo celkem dvacet devět respondentů.

Obrázek 4

Znaky důvěryhodnosti

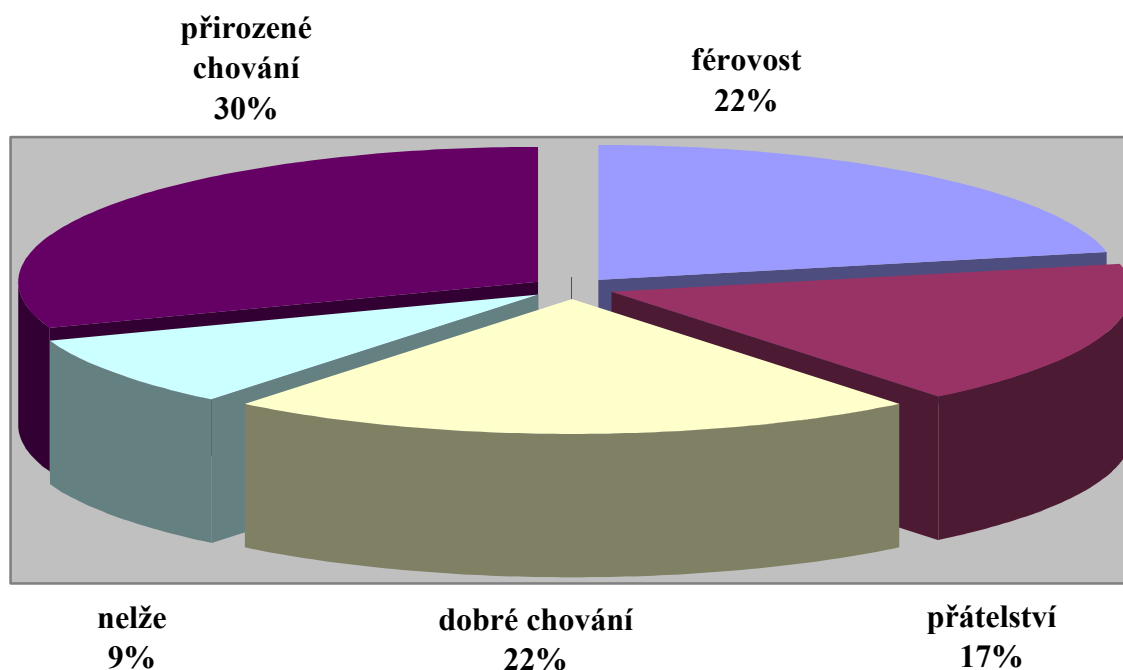

Čím se vyznačuje u člověka důvěryhodnost (to, že mu můžete věřit) ?

V otázce důvěryhodnosti v druhého člověka neboli toho komu mohou věřit je pro více než jednu třetinu (dvacet jedna) odsouzených nejpodstatnější jeho spolehlivost. Další znaky důvěryhodnosti uvedené odsouzenými jsou upřímnost (uvedena v šesti případech), chování (v pěti případech) a pomoc druhému (čtyři případy). Skutečnost, kdy nelze důvěřovat nikomu uvedlo šest respondentů a žádný znak důvěryhodnosti neuvedlo nebo nezná rovněž šest odsouzených.

Obrázek 5

Znaky chování důvěryhodného člověka

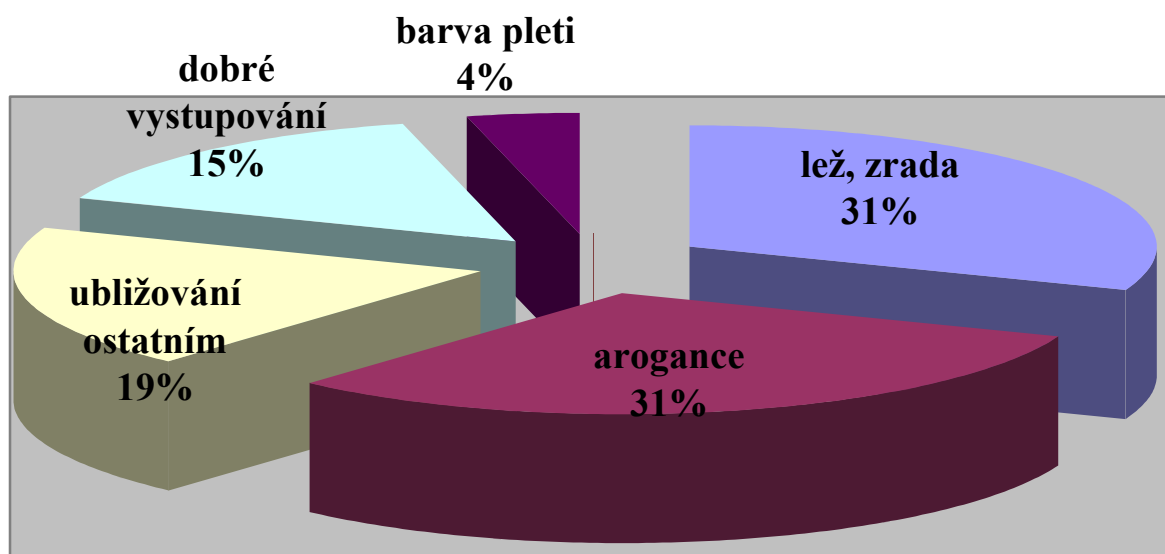

Jak se k Vám i ostatním chová člověk, kterému věříte (je důvěryhodný) ?

Pokud měli respondenti uvést, jak se k nim samostatným i ostatním chová člověk kterému důvěřují, téměř jedna třetina (sedmnáct) jich uvedla, že přirozeně. Férové a dobré chování uvedlo dvacet čtyři respondentů, přátelské chování devět a skutečnost, že nelže pět. Jednoznačně zde je upřednostněno dobré, přátelské a přirozené chování. Férovost lze přiřadit k přátelskému chování (synonymu), neboť je to velmi častý výraz používaný odsouzenými. Pouze v pěti případech je jako důvěryhodné chování oceněna pravdomluvnost.

Obrázek 6

Znaky antipatie a nedůvěry k druhému

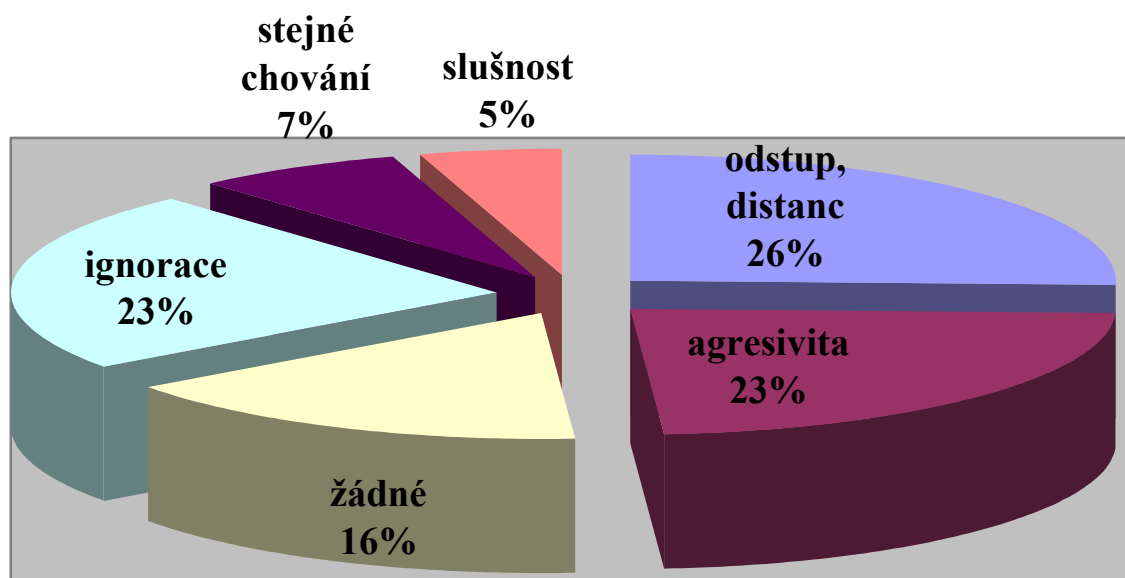

Kdy je Vám člověk nesympatický, nevěříte mu ?

Aroganci, lži a zradou se vyznačuje chování člověka, kterému respondenti nevěří a je jim nesympatický. Tento názor vyjádřilo téměř dvě třetiny všech respondentů (třicet čtyři). Ubližování ostatním jako znak nedůvěry uvedlo deset respondentů. Dobré vystupování je naopak znakem nedůvěry pro osm respondentů. Pro dva respondenty je znakem na jehož základě člověku nedůvěřují barva pleti člověka. Při srovnání s obrázkem č. 5 je tento výsledek v odpovídajícím poměru. Arogance, lež a zrada jsou jako znaky antipatie a nedůvěry ve stejném poměru jako dobré chování v případě důvěryhodného člověka.

Obrázek 7

Znaky chování k nedůvěryhodnému člověku

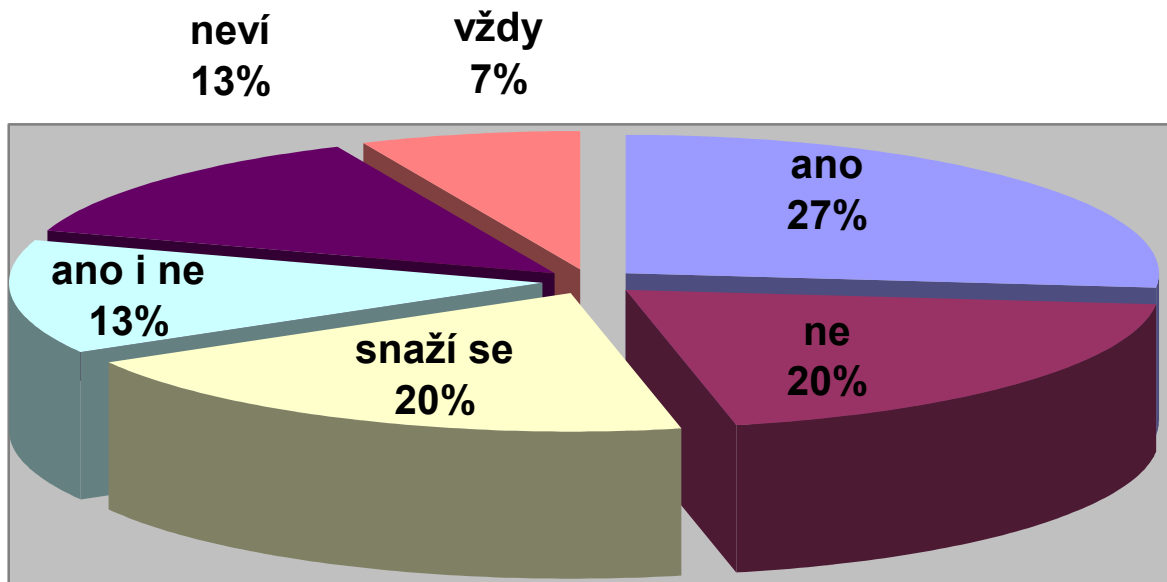

Jak se chováte k člověku, kterému nevěříte ?

K člověku kterému nedůvěřují se chová s odstupem čtrnáct odsouzených, agresivitu pak k takovému člověku zaujímá třináct odsouzených, stejný počet pak druhého v takovémto případě ignoruje. Žádný postoj nezaujme devět odsouzených, čtyři se k němu budou chovat stejným způsobem a pouze dva budou slušní. Je zřejmé, že od nedůvěryhodného člověka se polovina odsouzených buď distancuje, drží si odstup, ignoruje ho a téměř čtvrtina používá přímo agresivní chování.

Obrázek 8

Jsem důvěryhodný

Chováte se tak, že jste pro ostatní důvěryhodní (mohou Vám věřit) ?

V otázce zda chování jednotlivých odsouzených vzbuzuje důvěru ostatních se odsouzení ve svých názorech rozdělili na čtvrtiny. Ano odpovědělo patnáct z celkového počtu odsouzených, oproti jedenácti, kteří odpověděli ne. Snahu o chování vzbuzující důvěru uvedlo rovněž jedenáct odsouzených. Odpověď neví se objevila u sedmi a jednoznačné vždy u pouhých čtyř odsouzených.

Závěr

Upřímnost a věrohodnost lze na základě zjištěných skutečností označit za ctnosti, které by měly tvořit základ každého jednotlivce i společnosti. Otázka jejich budování je velmi aktuální, avšak v dnešní globální společnosti mnohdy opomíjená. Pokud jsou však s problematikou důvěryhodnosti a jejími prvky seznámeni lidé v jakékoli sféře lidské činnosti, jsou dopadem důvěry fascinováni. Celkový úpadek morálky se odráží i na této skutečnosti, kdy mnohým slova důvěra a čestné chování hezky zní, ale jejich slova a činy se rozcházejí. Velmi zřetelně se tato skutečnost projevuje ve vězeňském prostředí, kdy osoby vykonávající trest se dle svého mínění mnohdy ničeho nedopustili, jsou čestní a je možné jim důvěřovat. Bohužel takto to vidí pouze oni sami a důvod je jediný. Hodnoty a normy jimi uznávané jsou v naprostém rozporu s hodnotami a normami uznávanými společností. Mezi osobami ve výkonu trestu byly utvářeny po dobu několika let, jsou jimi nadále předávány a mnohdy propracovány k takové dokonalosti, že snaha pracovníků vězeňství o výchovné působení a potlačení patologického chování odsouzených se ve značné míře mívá účinkem. Přerušit tento bludný kruh ve kterém se odsouzení neustále pohybují a do kterého přibývají další jedinci, kteří si negativní vzorce chování osvojili pobytem ve výkonu trestu, je snahou mnoha odborníků a zůstává nevyřešeným problémem současné společnosti.

V otázce věrohodnost výpovědi lze konstatovat, že je velmi důležitým faktorem procesu vyšetřování. Týká se nejen vyšetřování osob dospělých, ale rovněž osob nezletilých, kdy jejich výpověď může být dle zjištění v některých případech přesnější a věrohodnější než výpověď dospělého. Nelze zde opomenout ani činnost soudních znalců, kdy jejich posudky mohou velkou měrou přispět k objasnění trestné činnosti. Nezbytný je zde jejich profesionální přístup v případě zpracovávaného posudku.

Problematikou výchovy a socializace v podmínkách výkonu trestu se odborníci zabývají již několik let. Ke shodě docházejí v případě cílů výkonu trestu odnětí svobody, kdy zde vystupuje do popředí zájem o reintegraci odsouzených do společnosti. Snaha o reintegraci je podporována především programy zacházení a další výchovnou činností pracovníků vězeňství. V otázce resocializace je třeba upozornit na skutečnost, zda je možná resocializace jednotlivce, který nikdy nesplňoval ani základní kritéria socializace a zda jsou někteří jedinci vykonávající trest odnětí svobody vůbec schopni jakékoli formy socializace. Nelze zde nepřipomenout skutečnost, že život ve věznici má svá specifická pravidla a normy, které jsou někdy v naprostém rozporu s hodnotami společnosti a také to, že nikoli malá skupina odsouzených je a zcela jistě i nadále bude resistantní vůči jakýmkoli formám zacházení.

Zjistit na základě čeho se u odsouzených důvěra vytváří a co považují za upřímné chování bylo jedním z cílů bakalářské práce, který se podařilo splnit. Upřímnost a věrohodnost není mezi jedinci vykonávajícími výkon trestu odnětí svobody ve věznici Jiřice pojmem neznámým. Takto lze usuzovat na základě sociologického šetření provedeného mezi 55 odsouzenými (mladými dospělými). Hlavními znaky upřímnosti a věrohodnosti, na jejichž základě druhému důvěřují a je pro ně upřímný, jsou pro odsouzené ve věznici Jiřice : vystupování, vzhled, spolehlivost, férové a kamarádké chování. Mezi těmito znaky vystupují jako nejvýraznější faktory různé formy chování. Ať již bylo odsouzenými označeno jako dobré, férové, přátelské nebo přirozené. Na základě provedeného šetření i z vlastní zkušenosti lze říci, že odsouzení na základě uvedených znaků důvěřují. Pokud však dojde ze strany druhé osoby k jejich zradě, podrazu a neférovému jednání, nejenže přestávají důvěřovat, ale vůči takovému jedinci dochází k agresí a vyčlenění z vězeňské komunity. Pro takového jedince, však může mít jeho jednání i velmi vážné důsledky. Vůči jeho osobě může dojít k nátlaku, nucení např. k různým úsluhám, sexuálním praktikám a může se stát obětí násilí a šikany ze strany odsouzených a v důsledku toho následně problémovým i pro zaměstnance věznice. Omezení provedeného šetření lze spatřit především ve skutečnosti, že bylo provedeno na malé skupině odsouzených a poznatky zde zjištěné je vhodné pro další využití ještě prohloubit.

Cíl bakalářské práce, kterým bylo bližší poznání procesu resocializace a chování jedinců v podmínkách výkonu trestu ve Věznici Jiřice byl splněn. Získané teoretické poznatky bylo následně možno porovnat se skutečností. Skutečnost, jak jsou teoretické poznatky uplatňovány v praxi při zacházení s odsouzenými a snaze o jejich reintegraci, však byla rámcově značně omezena. Jedná se o problematiku velmi rozsáhlou, kdy je možné provést zhodnocení až dlouhodobějším poznáváním vězeňského prostředí, života odsouzených a vlastní činnosti pracovníků vězeňství podílejících se na výchově odsouzených.

V případě srovnání znaků upřímnosti a věrohodnosti odsouzených věznice Jiřice provedený výzkum pouze naznačil jakým směrem se odsouzení zaměřují při posuzování upřímnosti a věrohodnosti druhé osoby. Uvedené poznatky by bylo nutné prověřit u většího počtu odsouzených a rovněž tyto ještě dále specifikovat např. dle věku, recidivy, vzdělání apod. V tomto je provedený výzkum značně omezený.

Vytknutý cíl, využít získané poznatky pro rozvoj sociální pedagogiky z hlediska poznávání konfliktních skupin a komunit ve vězeňském prostředí, byl splněn ve značně omezené míře. Uvedené poznatky mohou k rozvoji sociální pedagogiky přispět pokud budou zde nastíněné skutečnosti ohledně forem chování, norem uplatňovaných ve specifickém vězeňském

prostředí a znaky věrohodnosti podrobeny dalšímu výzkumu. Především získání zpětné vazby v oblasti úspěšnosti výchovného působení v průběhu výkonu trestu odnětí svobody by značnou měrou mohlo přispět např. při zpracování a samotné realizaci programů zacházení.

Resumé

Bakalářská práce se v první kapitole zaměřuje na hodnocení upřímnosti odsouzenými, rozpoznání znaků upřímnosti v chování a komunikaci odsouzených, dále pak na postavení důvěry a upřímnosti v hierarchii hodnot dnešní globalizované společnosti. Seznamuje s důvěrou, upřímností a prvky důvěryhodnosti, jak v rovině obecné, tak rovněž ve specifickém prostředí výkonu trestu odnětí svobody. Ve vězeňském prostředí se zabývá otázkami druhého života ve věznicích, poruchami chování a poruchami osobnosti, vězeňským kódem a mluvou používanou osobami ve výkonu trestu.

Kapitola druhá je zaměřena na oblast věrohodnosti jako na jednu z nejvýznamnějších problematik forenzní psychologie, zabývá se otázkami psychologie výpovědi, rozhovoru, přesností výpovědi a kritérii posuzování věrohodnosti. V případě psychologie výpovědi je práce zaměřena na oblast výpovědi vyslychaného, obzvláště na vlivy působící v případě vnímání a paměti, dále pak na problematiku úmyslně nepravdivých svědeckých výpovědí, nepravdivých doznání a sebeobvinění. Rovněž činnost znalců a jejich posudků je obsahem této kapitoly. Přibližuje oblast uplatnění znalecké psychologické činnosti, případy využití činnosti odborníka psychologa a upřesňuje pojmy obecná a speciální věrohodnost.

Proces výchovy a socializace v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody obsahuje kapitola třetí. Seznamuje s účelem a cílem výkonu trestu, zařazováním odsouzených do výkonu trestu a jeho délkou, rovněž tak s výchovnými postupy pracovníků vězeňství, především pak s programy zacházení. Všechny uvedené skutečnosti směřují k jedinému společnému cíli, a to k reintegraci jedince do společnosti.

V praktické části jsou uvedeny poznatky získané sociologickým šetřením mezi odsouzenými, na jehož základě byly získány znaky upřímnosti a věrohodnosti odsouzených.

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku v oblastech důvěry, upřímnosti, věrohodnosti, procesu výchovy a socializace v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Členěna je do čtyř kapitol, kdy základním zdrojem informací při zpracování části teoretické byla odborná literatura zaměřená na oblast forenzní psychologie, soudní psychiatrie, forenzní pedopsychiatrie, výslechové praxe, penologie, socializace osobnosti a důvěry. V praktické části jsou na základě sociologického šetření mezi odsouzenými uvedeny znaky upřímnosti a věrohodnosti odsouzených, které lze využít v oblasti sociální pedagogiky, např. v případě výchovně vzdělávací práce s marginálními skupinami. Práce je určena zájemcům o problematiku forenzní psychologie, socializace a výchovy člověka ve specifických podmínkách výkonu trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

Důvěra, upřímnost, věrohodnost, činnost znalců, výchova, socializace, vězeňský kód, argot, druhý život, výkon trestu odnětí svobody, programy zacházení, reintegrace.

Annotation

The subject of my final work in Bachelor of Social Studies tackles problems such as trust, faith, credibility, process of education and socialization in conditions of imprisonment. It is divided into four chapters where the main source of information in theoretical part contains professional literature facts from Forensic Psychology, Forensic Psychiatry, Forensic Pedopsychiatry, close questioning, Peneologie, socialization and trust. On the basis of sociological investigation among convicts, the practical part introduces knowledge about these people in field of trust and credibility. This knowledge can be used in Social Pedagogy, for example in cases of education and work with marginal groups. The work is addressed to people who are interested in issues such as socialization and education of convicts and prisoners.

Keywords

Trust, faith, credibility, experts activity, education, socialization, Prison code, argot, double life, imprisonment, treatment programs, reintegration.

Seznam použité literatury :

1. Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.
2. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody.
3. Coyle, A. : Řízení věznic v čase změn. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2004.
4. Cowey, S. M. R. : Důvěra : jediná věc, která může změnit vše. Management Press s.r.o. 2008. ISBN 80-7261-138-0
5. Čírtková, L. a Červinka F. : Forezní psychologie. 1. vydání. Support, Praha 1994.
6. Čírtková, L. : Policejní psychologie. 2. rozš. vyd. Praha : Support, 1996.
7. Gavora, P. : Výzkumné metody v pedagogice. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X
8. Gavora, P. : Úvod do pedagogického výzkumu. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6
9. Hála, J. a Soudková, P. : Jak mluví čeští vězni. Příloha časopisu České vězeňství č. 4/2002
10. Hála J. : Úvod do teorie a praxe vězeňství. 2.,dopl. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006.
11. Helus, Z. : Psychologické problémy socializace osobnosti. 1. vyd. Praha : SPN 1973.
12. Karabec, Z. a kol. : Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice. 1. vyd. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-071-7
13. Karabec, Z. a Scheinost, M. : Vybrané výzkumy IKSP v letech 2002 – 2004. 1. vyd. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005. ISBN 80-7338-041-2
14. Kraus, B., Poláčková, V., et.al. : Člověk, prostředí, výchova. Brno:Paido, 2001. ISBN 80-7315004-2
15. Marešová, A : Pachatelé trestných činů. 1. vyd. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994.
16. Matiašek, J., Soukup, J. a Bárta, B. : Psychologie a výslechová praxe. 1. vyd. Praha : Orbis,1968.
17. Mečíř, J. : Základy soudní psychiatrie pro právníky. 2. vyd. Praha : Karolinum, 1996. ISBN 80-7184—209-5
18. Mečíř, J. : Základy forezní pedopsychiatrie. 1. vyd. Praha : SPN, 1988.
19. Mezník, J., Kalvodová, V. a Kuchta, J. : Základy penologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X

20. Mleziva, E : Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-391-4
21. Nakonečný, M. : Úvod do psychologie. 1. vyd. Praha : Akademia, 2003. ISBN 80-200-0993-0
22. Pešatová, I. a Švingalová, D. :Postup při zpracování závěrečné práce pro pracovníky ve vězeňství a policisty. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita, 2004. ISBN 80-7083-893-0
23. Radvan, E. : Poznámky k vypracování odborného textu. Brno 2007.
24. Řehoř, A. : Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce. Institut mezioborových studií, Brno 2008.
25. Sochůrek, J. : Kapitoly z penologie. I. Díl, Úvod do teorie trestu a trestání. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007 a). ISBN 978-80-7372-203-6
26. Sochůrek, J. : Kapitoly z penologie. II.díl, Teorie a praxe zacházení s vězňenými. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007 b). ISBN 978-80-7372—204-3
27. Sochůrek, J. : Kapitoly z penologie. III. díl. Negativní jevy ve vězení. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007 c). ISBN 978-80-7372-205-0
28. Urbanová, M. : Systém sociální kontroly a právo. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
29. Pracovní manuál programu „Zastav se, zamysli se a změň se“.Praha:GŘ VS ČR, 2005.
30. Evropská vězeňská pravidla. Praha: České vězeňství, 1996.
31. <http://www.clearwisdom.net/emh/articles/2006/6/9/74277p.html>